

Domnica Florescu

---

**Birchiș – schiță monografică**

Florescu Domnica – învățătoare la Școala Generală Birchiș

Referenți: Prof. Maria Pădurean  
Prof. Tudor Dragomir

Tehnoredactare: Călin Chendea

Desing copertă: Alfred Hamm

Fotografii: Alfred Hamm

### **Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**

**FLORESCU, DOMNICA**

**Birchiș: schiță monografică** / Domnica Florescu;  
ed.: Ioan Matiuț, - Arad : Mirador, 2008  
ISBN 978-973-164-000-6

I. Matiuț, Ioan (ed.)

908(498 Birchiș)

Editura MIRADOR  
e-mail: miradorul@hotmail.com  
Tipărit la MULTIMEDIA Arad  
ISBN 978-973-164-000-6

**Domnica Florescu**

**Birchiş**  
**– schiță monografică**

Arad, 2008

## MULȚUMIRI

Le rămân recunoscătoare celor care m-au îndemnat, m-au susținut moral, mi-au furnizat informații pentru a face posibilă tipărirea acestei schițe monografice. Ei sunt:

Prof. Maria Pădurean – Liceul Pedagogic „Dimitrie Țichindeal” Arad

Prof. Tudor Dragomir – Liceul Pedagogic „Dimitrie Țichindeal” Arad

prof. coregraf Viorel Nistor – Școala Populară de Arte „Arad”

Prof. Adina Ignat – Școala Generală Birchiș

Prof. Anca Ienășel – Școala Generală Birchiș

Pictor Alfred Hamm (mon amour)

Interlocutori: Aurelia Preda – Birchiș

Domnica Tamșa – Ostrov

Dumitru Ignuța – Birchiș

Angelica Andraș – Birchiș

Eleonora Scaloți – Birchiș

Aurel Tamșa – Ostrov

Adi Guțu – Ostrov

Editura MIRADOR Arad

## **Cuvântul autoarei**

Fiecare din noi suntem legați puternic prin fire nevăzute, dar simțite de vatra natală, de locurile, oamenii, obiceiurile de acasă, pe care le purtăm în inimă ca pe un tezaur scump pe toate drumurile vieții. De aici necesitatea cunoașterii directe a elementelor de istorie locală, locuri de artă, monumente de artă, folclorul, meșteșugurile de ieri și de azi-toate o frescă a muncii oamenilor, a luptei lor pentru o viață mai bună.

Am văzut lumina zilei într-o frumoasă zi de primăvară, la 21 mai 1965, în localitatea Birchiș, copilărintă și trăind până în prezent în Ostrov, sat aparținător comunei Birchiș.

Destinul a vrut ca să rămân în localitatea în care m-am născut, desfășurându-mi activitatea de cadru didactic la Școala Generală Birchiș. Consider că una dintre nobilele preocupări ale unui învățător este aceea de a face cunoscută copiilor istoria locală. Ori acest lucru nu este posibil dacă învățătorul nu își iubește îndeajuns locul natal.

Admirația și dragostea ce o port locului în care m-am născut și a copiilor pe care îi educ de 24 de ani au constituit un imbold puternic în căutarea și studiul unor documente, în căutarea în teren în vederea întocmirii unei schițe monografice a localității Birchiș.

Schița monografică se referă la o perioadă a existenței Birchișului și lasă cale deschisă celor ce vor să aprofundeze anumite aspecte ale evoluției în timp a acestei localități.

**Înv. Domnica Florescu**

## Cuvânt înainte

Trăind într-o lume a globalizării, într-un spațiu pe care-l împărțim unii cu alții și trebuie să admitem regulile majorității drepturile și libertățile ne sunt hotărâte de către cei cu care conviețuim într-un spațiu comun. Ca indivizi posedăm însă și zone, spații, lucruri care ne aparțin în mod exclusiv și integral. În toate acestea suntem liberi, suntem noi înșine și ca urmare ne manifestăm conform propriilor dorințe. O astfel de zonă „privată” a vieții, care ne aparține și exclusiv și integral este satul în care ne-am născut, am făcut primii pași, am trăit primele experiențe ale vieții.

De aceea acum când ne întoarcem în spațiul Europei, când cadrul de viață ni se modifică radical, a prezenta satul românesc în toată complexitatea lui, este o inițiativă laudabilă mai ales când ea pornește de la cineva care și-a petrecut viața în măreția lui.

Deși „am văzut lumina zilei”, cum spune autoarea în „Cuvânt înainte” la această monografie, sună atât de comun, cuvintele ne stârnesc curiozitatea a ceea ce va urma, pentru că întrezărim, citind dincolo de ele că urmează o prezentare încărcată de admirație și dragoste a unui loc mirific, încărcat de istorie, de obiceiuri strămoșești și a ceea ce atât de rar se mai întâmplă în ziua de azi, dorința de a conserva realizările unei comunități rurale românești. Ori tocmai acest lucru îl realizează autoarea în scurta monografie a localității Birchiș.

Situată pe malul stâng al Mureșului, lângă poalele colinelor ce fac parte din Dealurile Lipovei, localitatea Birchiș, atestată documentar din anul 1596 este încărcată nu numai de istorie, după cum evidențiază autoarea, ci și de o intensă activitate culturală

care își are rădăcini într-una din primele școli românești din aceste părți. Corul, teatrul, dansurile locale, cântecele populare, toate la un loc, ilustrează că localitatea este situată într-o zonă multiculturală, unde se interferează cultura bănățeană cu cea de la nord de Mureș. Aceleași interferențe se regăsesc și în portul popular din localitate; el este nu numai impresionant din punct de vedere artistic ci și diferențiat în funcție de vârstă, anotimp, sex și diferite ocazii.

Dincolo de influențele austriace, regăsite în unele articole de vestimentație, obiceiurile din localitate sunt românești. Ele ne sunt descrise de autoare cu o deosebită măiestrie, ceea ce ne face, citind lucrarea, să simțim atmosfera încărcată de sărbătoare, fie că este vorba de tradiționalele „nedei”, fie de străvechiul obicei al șezătorilor sau al umblatului cu dubele.

Nu lipsit de importanță pentru întregirea monografiei este capitolul care se referă la ocupațiile locuitorilor. Renumiți agricultori, îndeosebi crescători de vite și porcine, în trecut, țăranii din Birchiș se ocupau și cu olăritul. Prefacerile din lumea satului românesc au determinat însă dispariția acestuia din urmă. Bătrânilor satelor, păstrătorii multor datini și informații prețioase nu le-a mai rămas azi decât „nostalgia vaselor de lut”.

Cu toate acestea, pentru călătorul care poposește în mica localitate de pe Mureș, se reliefează și acum, o așezare cu soluri fertile, înconjurată de păduri și pășuni, ai cărei locuitori harnici păstrează tradițiile strămoșești și le transmit cu dăruire urmașilor lor. O modalitate de a se cunoaște ce a fost satul românesc odinioară, acum în vremea globalizării, este și aceea de a așterne pe hârtie câte ceva despre frumoasa lume a satului românesc.

**Prof. Maria Pădurean**

## Preface

Nous vivons dans l'ère de la globalisation, dans un espace que nous partageons les uns avec les autres, où nous devons supporter des règles majoritaires, des droits et des libertés qui nous sont imposés par ceux avec lesquels nous cohabitons dans un espace commun. En tant qu'individus nous possédons toutefois des zones, des lieux, des choses qui nous appartiennent en exclusivité et totalement. Ici nous sommes libres, nous sommes nous-mêmes et en fin de compte nous y apparaissions avec nos propres volontés. Cette zone «privée» de notre vie qui nous appartient en exclusivité, est le village dans lequel nous sommes nés, dans lequel nous avons fait nos premiers pas, dans lequel nous avons vécu les premières expériences sociales.

Ainsi, aujourd'hui que nous intégrons l'union européenne, quand le cadre de vie se modifie radicalement, présenter le village roumain dans toute sa complexité est une initiative louable, surtout lorsque cela vient d'une personne qui y a passé la majeure partie de sa vie.

Quoique, «j'ai vu la lumière du jour», comme l'écrit l'auteur dans «sa préface» à cette monographie, sonne de manière si commune, les mots préservent toute notre curiosité pour ce qui suivra, pour ce que nous lirons, nous percevons au delà du vocabulaire une présentation chargée d'admiration, d'amour, pour les traditions anciennes et pour ce qui plus rarement existe encore aujourd'hui, le souhait de conserver les réalisations d'une communauté rurale roumaine. De fait, c'est ce que réussit l'auteur dans cette courte monographie sur la localité **Birchis**.

Située sur la rive gauche de la rivière Mures, au pied des collines qui appartiennent aux Monts de Lipova, la localité **Birchis**, attestée dans les annales depuis l'an 1596 est chargée non



seulement d'histoire, comme le met en évidence l'auteur, mais aussi d'une intense activité culturelle qui trouve ses racines par la création de l'une des premières écoles roumaines de cette zone. Chorales, théâtres, danses locales, chants populaires, tout en un même lieux, illustre bien que la localité est située dans une zone multiculturelle, où interfèrent les cultures du Banat et celles du Nord de la Mures. Ce mélange se retrouve dans le costume traditionnel du village ; il n'est pas seulement impressionnant du point de vue artistique, mais change aussi en fonction de l'âge, des saisons, du sexe et des diverse occasions.

Au delà des influences autrichiennes, retrouvées dans certaines pièces du costume, les habitudes de la localité sont roumaines. Elles nous sont décrites par l'auteur avec une grande maîtrise, ce qui nous amène, en lisant l'ouvrage, à sentir une atmosphère chargée de festivités, soit traditionnelles «nedeie», soit ancestrales comme les «veillées» ou les «défilés» avec tambours.

Ne manque pas non plus d'intérêt, dans la monographie, le chapitre sur les activités des habitants. Agriculteurs réputés, habiles éleveurs d'ovins et de porcs, les paysans de *Birchis* s'occupaient aussi de poterie. Les changements dans l'univers des villageois roumains ont amené à sa disparition. Aux anciens du village, gardiens de maintes traditions et informations précieuses, ne reste aujourd'hui que «la nostalgie des pots de terre».

Et malgré tout cela, pour le voyageur qui s'arrête dans la petite localité des bords de la Mures, se dessine toujours une bourgade aux sols fertiles, entourée de forêts et de prairies, dont les occupants, travailleurs, gardent les traditions anciennes pour les transmettre généreusement à leur descendance. Un moyen de faire connaître ce qu'était jadis le village roumain, maintenant au centre de la globalisation, est certainement de coucher sur le papier quelques' unes des beautés de ce village roumain.

**Prof. Maria Padurean**  
**Traducător: A. Hamm**

## Foreword

Living in a world of globalization, in a space that we share with each other and in which we must accept the rules of the majority, our rights and liberties are decided upon by those with whom we live in this common space. As individuals, however, we do possess spaces, places and things that belong to us exclusively and completely. In them we are free, we can be ourselves and as such we behave according to our own desires. Such a “private” area of our life, which utterly and exclusively belongs to us, is the village where we were born, where we took the first steps, the village in which we lived life’s very first experiences.

Because of this, now when we are integrating in the European space, when our life’s background is completely changed, to present the Romanian village in its utmost complexity is an initiative worthy of praise especially when it comes from someone who spent her life enjoying its greatness.

Although “I first saw the light of day”, as the author says in the *Foreword* to this monograph, sounds so prosaic, the words awake our curiosity for what is to come, because we foresee, we read beyond these words that what follows is a presentation filled with admiration and love of a wonderful place, filled with history, ancient customs and something that can so rarely be found nowadays, the wish to preserve the achievements of a rural Romanian community. Well, this exactly is accomplished by the author in this short monograph of the village of Birchiș.

Lying on the left shore of the river Mureș, near the foot of some of the hills that form Hills of Lipova, the village of Birchiș, documentarily attested in the year 1596 is filled not only with history, as the author clearly points out, but also with an intense cultural activity which has its roots in one of the first Romanian schools in these parts. The choir, the theatre, the local dance

groups, the traditional songs, all of these illustrate the fact that the village is situated in a multicultural area, where the culture of Banat and that of the land north of Mureș blend together. The same blending can be found in the traditional costumes from the village; these are not impressive only from an artistic point of view, but also thanks to their variety according to age, season, sex and different occasions.

Except for the Austrian influences found in some of the articles of clothing, the customs in the village are Romanian. They are described by the author with outstanding skill, which makes us, while reading the paper, feel the atmosphere filled with celebration, whether we read about the traditional “nedeie”<sup>1</sup>, or about the ancient custom of the “șezătoare”<sup>2</sup> or of the drum beating throughout the village.

Not lacking importance for the completion of the monograph is the chapter that refers to the occupations of the inhabitants. Renowned agriculturists, especially raisers of cattle and pigs, in the past, the peasants of Birchiș were also involved in pottery. The changes in the world of the Romanian village caused the disappearance of the latter. The old people from the villages, the keepers of many traditions and precious information, are left today only with the “nostalgia of the clay pots”.

Nevertheless, for the traveler who stops in the small village on the Mures, comes in view even now a settlement with fertile soils, surrounded by woods and pastures, a settlement whose hardworking inhabitants still keep their ancestors’ traditions and devoutly pass them on to their children and grandchildren. A way of knowing what the Romanian village used to be once, now in the age of globalization, is that of putting down on paper small pieces of its beautiful world.

**Prof. Maria Pădurean**  
**Traducător: prof. Adina Ignat**

---

1 Parties that take place in the center of the village, filled with music, dancing that strengthen the relationships between the people in the community

2 Occasional work meetings of the peasants with the purpose to help each other. During these meetings, the workers sing traditional songs together or share stories

## Cuvânt înainte

Monografia comunei Birchiș se constituie într-o contribuție valoroasă și necesară autoarei într-un domeniu în care nu oricine își încearcă puterile. Căci a realiza o cercetare atât de riguroasă și adâncă la fața locului necesită pasiune, muncă și dragoste. Toate acestea le deține autoarea cu prisosință.

Valea Mureșului este o zonă etno-geografică de mare valoare, dar puține monografii au luat în discuție această vatră de cultură tradițională. În afară de câteva contribuții sporadice.

Doamna învățătoare Domnica Florescu a pornit cercetarea încă din vremea când și-a început meseria de luminare a pruncilor de pe aceste meleaguri. E o veche și neîncetată pasiune pe care a făcut-o cu uneltele folcloristului pasionat dar și ale specialistului sârguincios.

Monografia debutează cu o prezentare geografică amănunțită. Cercetarea istorică ce urmează definește în timp și spațiu dovezile materiale și spirituale ale localității. Mișcările locale ale oamenilor fac obiectul unui amănunțit studiu.

Dar cea mai mare parte a monografiei este afectată cercetării vieții culturale și spirituale ale comunei Birchiș. Școala, corul, dansurile (susținute de un întreg dosar de antologie muzicală și coregrafică), portul popular, precum și obiceiurile și tradițiile locale sunt „miezul” valoros al lucrării. Documentele, fotografiile și textele prezente se constituie într-o contribuție de excepție la cunoașterea și valorificarea zonei. Însă capitolul cu cea mai mare pondere în lucrare este cel dedicat ocupațiilor din zonă. Lutul și lemnul fiind cele două materiale pe care regiunea le oferă din abundență, oamenii și-au câștigat existența dar și-au și rafinat simțul

estetic prin olărit și prelucrarea lemnului. Dar, din păcate, se degajă o notă de nostalgie, în final, căci multe din aceste ocupații au dispărut în prezent. Creșterea animalelor și mai puțin agricultura au constituit alte îndeletniciri specifice.

Referințele bibliografice vaste și interlocutorii numeroși dau lucrării greutatea și seriozitatea unui studiu de specialitate care va fi sigur apreciat de specialiștii din domeniu.

Glosarul final lămurește o serie de regionalisme și cuvinte specifice zonei care vor face ca lucrarea să poată fi receptată de toți cei interesați de viața spirituală și materială a românilor din partea stângă a Mureșului. Dacă și alte zone ale județului ar putea beneficia de contribuții asemănătoare, am putea avea o oglindă generală a istoriei sufletului românesc din partea de vest a țării.

**Prof. Tudor Dragomir**  
**Liceul Pedagogic „Dimitrie Țichindeal”**

## Preface

La «Monographie de Birchiss» est réalisée grâce à la contribution valeureuse et engagée de l'auteur dans un domaine où peu essayent leurs forces. Entreprendre une recherche si profonde et si rigoureuse sur place demande une passion, du travail et de l'amour. Qualités que l'auteur possède à profusion.

La vallée du Mures est une zone de grande valeur ethnogéographique, mais peu de monographies se sont penchées sur ce foyer de culture traditionnelle. A part quelques contributions sporadiques.

Notre institutrice Domnica Florescu a entrepris les recherches encore du temps où elle a commencé sa profession d'«instruire les petits de cette région. C'est avec les outils du folkloriste passionné qu'elle s'est appliquée à mettre en oeuvre une ancienne et infatigable passion .

La monographie débute par une présentation géographique précise. La recherche historique qui suit définit en temps et en espace des preuves matérielles et spirituelles sur la localité. Les mouvements locaux de la population font l'objet d'une étude détaillée.

Mais la plus grande partie de la «monographie» est affectée aux recherches de la vie culturelle et spirituelle de la commune Birchis. L'école, les chœurs, les danses (soutenues par un dossier complet d'anthologie musicale et chorégraphique), le costume populaire, ainsi que les us et traditions du lieu sont «l'âme» précieuse de l'ouvrage. Les documents, les photos, les textes présents contribuent à la connaissance et la valorisation de la zone. Enfin le chapitre le plus important est celui dédié aux activités

locales. L'argile et le bois étant les deux matières premières qu'offre la région en abondance, les habitants ont en fait leur subsistance mais ont aussi affiné leur sens artistique par le travail de la poterie et de la sculpture. Cependant, se dégage une note de nostalgie, car beaucoup de ces occupations ont aujourd'hui disparues. L'élevage des animaux et en moindre importance l'agriculture ont constitué autres activités spécifiques.

Les références bibliographiques denses et les nombreux interlocuteurs confèrent à l'ouvrage le poids et la gravité d'une étude spécialisée qui sera certainement appréciée des professionnels dans ce domaine. Le lexique, placé à la fin, traduit une série de régionalismes et de mots en patois qui permettent que l'ouvrage soit compris de tous ceux intéressés par la vie spécifique des roumains habitant la rive gauche de la rivière Mures. Si d'autres régions du département pouvaient bénéficier d'une telle contribution, on pourrait voir en un miroir l'histoire de l'âme roumaine dans l'ouest de pays.

**Prof. Tudor DRAGOMIR**  
**Liceul Pedagogic «D. Tichindeal» Arad**

**Traducator: A. Hamm**

## I.

### **Schița istorico-geografică a comunei Birchiș**

#### **1. Așezarea geografică a comunei Birchiș**

Localitatea Birchiș se află în partea de sud a județului Arad, la o distanță de 79 km de municipiul Arad și la 45 km de Lipova (orașul cel mai apropiat). Ea este așezată pe partea stângă a cursului râului Mureș, la distanța de 4 km de malul râului. Vatra satului se găsește lângă poalele colinelor ce fac parte din Dealurile Lipovei și se întinde de la pârâul Livezilor până la pârâul (fabricii) Doldorei, pe o lungime de 2 km pe direcția est – vest. La răsărit se învecinează cu satul Căpânaș, care se găsește la distanță de 4 km, spre apus se învecinează cu satele Virișmort și Ostrov la distanța de 1 și 2 km, la mieznoapte cu Mureșul și la miezăzi cu dealurile împădurite și satele Povergina și Bunea Mare, la distanță de 7-9 km. Dealurile din împrejurimile comunei sunt acoperite cu păduri și pășuni. Înspre Mureș, șesurile sunt acoperite cu soluri fertile care dau posibilitatea țăranilor proprietari să dețină recolte însemnate.

#### **2. Istoricul localității**

Birchișul este atestat documentar din anul 1596 și se găsește pe actualul său loc din 1786. Încă din secolul al XVI-lea, pe lunca Mureșului în actualul hotar al comunei Birchiș existau două sate, și anume, Jeia și Pirciș. Ambele sate erau așezate pe malul stâng al râului Mureș, care își avea cursul cu 2 km mai aproape de



miazăzi, pe unde se află azi brațul mort al Mureșului, căruia locuitorii îi spun „Moltărețul nou”. Satul Jeia s-a situat în partea de răsărit a actualei așezări, iar Pirciș în partea de apus, în locul numit azi „După sat”, de unde începe „Mureșelul”, fosta albie a Mureșului.<sup>1</sup>

Din cauza repetatelor inundații ale râului Mureș, care au pricinuit mari pagube locuitorilor, aceste două sate au fost mutate din vetrele lor cu 2 km înspre miazăzi, unde este așezată astăzi localitatea Birchiș. Mutarea satelor Jeia și Pirciș din vetrele lor, de lângă malul Mureșului s-a făcut din dispoziția împăratului Austriei – Iosif al II-lea. Terenul pe care s-au mutat satele era al feudalului Jelinski și era acoperit cu pădure de stejar. După defrișarea pădurii, un inginer a făcut planul comunei, care consta dintr-o stradă principală cu lungimea de 2 km și șapte străzi laterale, transversale, la distanțe egale de circa 700 m lungime și toate cu aceeași lățime, de circa 45-50 m. După planul conceput de inginerul cadastral comuna era destinată să ajungă un târgușor și un centru administrativ pentru satele din jur, ținând seama de poziția geografică și de numărul populației care, la acea vreme număra peste 1700 de suflete.<sup>2</sup>

Denumirea localității Birchiș, formată din cele două sate, se deduce din limba maghiară „Maros Berkes”, tradus în românește „Marile bercuri”, cu înțeles de „dumbravă” sau „pădurice” și transformat în cele din urmă în „Birchiș”. Menționez faptul că și în ziua de astăzi locuitorii satului, precum și a localităților din împrejurimi, tineri și bătrâni, folosesc vechea denumire de „Pirciș”.

Ca argument că vatra satului a fost pădure de stejari este existența câtorva exemplare de stejari bătrâni, care și astăzi pot fi văzuți prin multe grădini ale locuitorilor.

Trecând prin micul sat Virișmort, astăzi numărând doar 54 de persoane, ajungem în localitatea Ostrov. Satul a fost mutat pe actualul său loc în jurul anului 1800, datorită inundațiilor repetate ale râului Mureș. Urmele vechiului sat se păstrează la distanța de

Domnica Florescu

2 km, înspre Mureș. Are o formă interesantă, determinată mai ales de lățimea celor 2 străzi alineate perfect.

Din tradițiile revoluționare ale localității amintesc participarea țăranilor la mișcările populare din 1918, când aceștia au asediat reședința notarială (azi – clădirea nr. 5 – actuala școală).

După un drum de 4 km de Birchiș, ajungem în satul Căpâlnaș. Satul a devenit renumit prin producția de var ale cărei urme se văd la varnițele din hotar.

Interesant este și castelul Mocioni – Teleki (azi spitalul de psihiatrie). Acesta a fost ridicat pe la 1860 și restaurat în 1964. El este așezat în mijlocul unui parc de 8 ha. Castelul este cel mai frumos din județul Arad, în stilul său neoclasic. În acest castel a petrecut multe zile Alexandru Mocioni (1841 – 1909), președintele Partidului Național Român din Banat și Crișana (1869) și cunoscut animator cultural.<sup>3</sup>

### **3. Urme daco-romane în comuna Birchiș**

În urma unor săpături arheologice din 1976, făcute în hotarul localității Căpâlnaș (comuna Birchiș) s-a descoperit o urmă romană, și anume o întăritură cu plan pătrat, cu colțuri rotunjite, cu dimensiunile 42 x 42 m. După părerea cercetătorului clujean I.H. Crișan, aceasta ar fi „o mică întăritură de pământ din evul mediu, dar judecând pe baza amplasării caracteristice, cât și pe baza aspectului ei, mergând până în cele mai mici amănunte pare a fi mai degrabă un burgus roman, decât o fortificație din epoca feudală”.<sup>4</sup>

Tot în urma unor săpături arheologice efectuate la Birchiș au fost descoperite patru bare de aur, diferite, de la brățări de proveniență traco-dacice.<sup>5</sup>



#### 4. Mișcări locale

Tradițiile de luptă ale acestei localități sunt bogate. Ele sunt legate de o serie de mișcări locale. Astfel, pădurea care se găsește în sudul comunei a servit ca loc, de refugiu pentru iobagii români, în timpul răzmeriței de la 1788. Mișcările revoluționare din 1848, în care au fost cuprinși români voluntari pentru armata populară din părțile Birchișului și Căpâlnașului, au adus la desființarea iobăgiei și la ușurarea vieții țăranilor, comuna fiind înzestrată cu circa 250 ha izlaz în jurul ei.

La 24 septembrie 1860, Andrei Mocioni, membru în senatul imperial din Viena, depune un memoriu document în care protestează împotriva încorporării Banatului în Ungaria și cere menținerea autonomiei Banatului. Printre masele populare care au luat parte la marea acțiune de la începutul verii anului 1861 se numără și cei din Birchiș și Căpâlnaș.<sup>6</sup>

În anii premergători izbucnirii primului război mondial, cauze de ordin economic, social și politic au făcut să se ascute atăt

contradicțiile dintre țărănime și moșierime luate în ansamblul lor, cât și cele dintre aparatul de stat austro – ungar și majoritatea românească a județului. Astfel, mulți țărani, muncitori, învățători, preoți din județul Arad au fost puși sub pază, neavând voie să părăsească localitatea și trebuind să se prezinte singuri la postul de jandarmi. Numai în lunile septembrie -noiembrie 1916 au fost internați în lagăre 32 de țărani din părțile Aradului, sub învinuirea că au făcut «agitație» cu ocazia intrării trupelor române în Transilvania, în același timp este închis, în 1916, învățătorul Iuliu Marșieu din Birchiș, care a fost dus la Arad, transportat la Seghedin fără să fie judecat și fără a se ști în continuare despre soarta sa.<sup>7</sup> De atacurile țăranilor răsculați nu au fost cruțate nici conacele aparținând moșierilor români Mocioni. Ziarul „Aradi Kbzlony” înșira printre conacele devastate de țăranii răsculați și pe cel din Căpâlnaș. Același ziar, în numărul său din 13 nov. 1918 amintea de împărțirea între răsculați a averii familiei Mocioni. Avocatul George Dobrin, reprezentantul domeniilor familiei Mocioni relatează, în 1919, într-o scrisoare trimisă unui coleg, avântul revoluționarilor din noiembrie 1918 de pe Valea Mureșului, în felul următor: „Atât în Căpâlnaș, cât și în Birchiș, în Bulci și în Bata și Țela s-au întâmplat lucruri de necrezut ... oamenii de pe întreaga vale a Mureșului trăiesc în închipuirea că a încetat orice ordine de drept și lor le sunt permise toate”.<sup>8</sup>

Din localitatea Birchiș au fost mobilizați în primul război mondial 345 de persoane dintre care 55 au murit pe front; 450 persoane din Căpâlnaș, dintre care au murit 84 și 151 persoane din localitatea Ostrov, murind 17. Totodată s-au înscris 8 voluntari din Birchiș și 9 din Căpâlnaș. În urma acestui război, în 1918, pe lângă împroprietărirea țăranilor săraci care au luat parte la război, comuna a fost împroprietărită cu peste 600 ha pășune, teren ce aparținea familiilor Mocioni și Betlen.<sup>9</sup>

Un deosebit răsunet a stârnit în rândul țărănimii de pe teritoriul județului Arad acțiunea inițiată de dr. Petru Groza în

vederea organizării Frontului Plugarilor, a cărei activitate începe de fapt în 1933. Una dintre primele acțiuni a avut loc la Birchiș, la 25 mai 1935. La această adunare au venit mulți participanți și din satele învecinate ca: Valea Mare, Căpâlnaș, Virișmort, Ostrov, Bacăul de Mijloc, Săvârșin etc. Miron Belea, colaboratorul apropiat al lui dr. Petru Groza a expus pe larg programul Frontului Plugarilor. Cu această ocazie s-a constituit și puternica organizație din Birchiș, actul de adeziune fiind semnat de 175 săteni.

Peste două luni, organizația de la Birchiș a fost vizitată de însuși dr. Petru Groza, primit cu încredere și entuziasm.<sup>10</sup>

Un număr mare de locuitori români din părțile Aradului, în special dintre tineri, în septembrie 1944 au plecat voluntari pe frontul antihitlerist. Din Birchiș au participat 80 de persoane, care au luptat pentru eliberarea teritoriului patriei noastre, pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei.<sup>11</sup>

## II. Viața social-culturală a comunei

În localitatea Birchiș se găsesc câteva obiective interesante. Școala veche (nr. 141) atestată în 1881 a fost una din primele școli românești din aceste părți. Biserica ortodoxă română, construită în anii 1811-1812 are o înfățișare barocă, în interior se remarcă iconostasul sculptat în lemn pe la 1848. De asemenea s-a păstrat aici și o colecție de icoane, majoritatea provenite din secolul al XVIII-lea.

### 1. Scurt istoric al școlii

Școala a funcționat fără local propriu între anii 1789-1828 având ca prim învățator pe Solomon Iosifovici. Prima școală zidită în noul sat la 1828 a servit ca lăcaș de lumină 106 ani, când în 1934 a fost demolată și, din materialul bun s-a clădit chiar pe același loc în „plațul bisericii”, astăzi servind de Cămin Cultural. În 1875 s-a zidit al doilea local de școală care există și azi sub denumirea de „școala veche”.

Actuala școală a fost construită în anul 1934, în dreapta bisericii, fiind denumită atunci „Școala Primară Alexandru Mocioni”, iar primele documente despre școală datează din anul 1929. Aceste date sunt confirmate de multiplele proiecte de construcție existente în arhiva școlii. În anul 1975 i s-a alăturat construcției existente o construcție nouă prin aportul părinților și al altor oameni din localitate. În anul școlar 1824-1825 la Școala Birchiș, din districtul Caransebeș, a funcționat ca învățător Mihai Ungur. Erau 145 de copii (85 de băieți și 60 de fete) dintre care 59 frecventau școala (49 de băieți și 10 fete).

Învățătorul Ion Mihailovici avea 13 ani de serviciu în 1844. Director școlar era Partenie Iasimovici. Școala avea un efectiv de 67 de elevi. Baza materială a școlii era asigurată de cei 1578 de locuitori din sat. Învățătorul și-a continuat activitatea în localitate. În anul școlar 1845-1846 cursurile școlare au fost frecventate de 76 de copii.

La data de 1 noiembrie 1866 Școala Birchiș aparținea de Inspectoratul Lipova. Învățătorul Ion Mihailovici avea 115 elevi (81 de băieți și 34 de fete) care frecventau școala din 191 recenzați.<sup>12</sup>

## **2. Biserica**

Pe vatra veche a satului, la locul numit “Balta bisericii, a existat o biserică de lemn cu hramul” Sf. Arhangheli. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, mutându-se vatra satului, în anul 1786 a fost mutată și biserica, pentru care au fost cheltuiți 32 de florini. Biserica avea pictură interioară, dar nu se cunoaște numele pictorului.

În anul 1811, în Birchiș a fost construită o biserică de piatră cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”. Iconostasul bisericii, lucrat artistic, datează de la mijlocul secolului al



Biserica din Birchiș

XIX-lea. Biserica avea și o colecție valoroasă de icoane, unele provenind din secolul al XVIII-lea. După construirea bisericii actuale, cea veche de lemn a fost vândută în anul 1818 satului Breazova (județul Timiș), recunoscându-i-se calitatea de monument de artă. Ulterior a fost demolată.

În satul Virișmort (comuna Birchiș) a existat o biserică din lemn în jurul anului 1700. La 28 aprilie 1853, consistorul de la Timișoara inițiasă o colectă

pentru construirea unei noi biserici la Virișmort, deoarece cea veche a avut mult de suferit, atât în timpul revoluției din 1848/1849, cât și prin revărsările Mureșului din anii 1850 și 1851.

În anul 1855 a fost construită o nouă biserică, tot din lemn, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”. Bolta era semicirculară, din scândură de brad și acoperită cu șindrilă, interiorul era lipit cu pământ și văruit, iar vatra din pământ bătut. Deasupra pronaosului avea un turn din lemn. A fost sfințită la 8 septembrie 1855 de protopopul Ioan Țăranu al Lipovei. Ea a fost demolată de mai bine de trei decenii.

În satul Ostrov (comuna Birchiș) a existat o biserică din lemn încă din secolul al XVIII-lea. În anul 1836, protopopul Vasile Caracioni sfințea biserica de lemn cu hramul „Cuvioasa Paraschiva”. În anul 1888 credincioșii intenționau să-și construiască o biserică nouă. În anul 1890 este construită actuala biserică de zid cu hramul celei vechi.<sup>13</sup>

### **3. Corul din Birchiș**

În apropierea vechii primării se găsesc noile edificii social – culturale ale comunei, dintre care excelează căminul cultural. În localul căminului cultural sunt valorificate renumitele tradiții folclorice locale. De un mare prestigiu se bucura, până nu demult, corul mixt din localitate. Despre vechimea corului găsim o însemnare în scrierea chirilică pe un penticostas din anul 1805, care ne arată următoarele: „Ion Sârbu, Mihailovici, Solomon, Nicolaie etc... au cântat în coriu”. Desigur că formația corală din Birchiș a apărut mai târziu, când acest gen de activitate artistică de masă a cunoscut o puternică înflorire prin părțile locului.<sup>14</sup>

Primul dirijor a fost învățătorul Nicolaie Vugu, al cărui cor număra în jurul anului 1880, 30 – 40 de membri. Învățătorul Ignatie

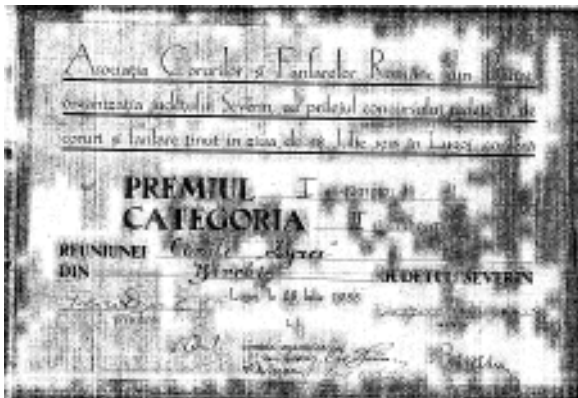


Bugarin, țăranul Alexandru Bâlcu, învățătorul Silviu Petruțoniu (1912-1930), Dumitru Sârbu (1932-1971), Găitânaru Pandele, fost director al școlii din localitate, au sporit repertoriul și prestigiul acestei vechi formații, au contribuit la permanentizarea corului de-a lungul anilor, pregătindu-l cu mîgală și pricepere.

Prin repertoriul său de cântece patriotice, cântece de masă, doine, cântece populare, corul a completat viața spirituală a comunei și a acestor ținuturi cu sentimente, idei, năzuințe scumpe, în lupta dusă pentru eliberarea socială și națională.

În perioada de după unire, corul din Birchiș s-a prezentat la numeroase concursuri, festivaluri, serbări, la Lugoj, Timișoara, Reșița, unde deține: premii, diplome, cupe și alte trofee.

În 1935 la un concurs județean din Severin, corul numit în acel timp „Lira” obține premiul I din partea Asociației Corurilor și Fanfarelor din Banat. În 1936 la Timișoara participând la serbările jubiliare ale cântecului românesc, primește Diploma comemorativă de colaborare și Cupa de argint, iar în 1937 este distins cu un premiu special la Concursul de coruri din Lugoj.



În anul 1946 formația corală participă, începând cu concursurile din plasa Birchiș, unde obține premiul I și apoi la primul concurs artistic republican pentru amatori – din 1950-1951 – la aproape toate întrecerile corale, constituind o dovadă și un frumos exemplu

Domnica Florescu

de dăruire pentru artă, pentru muzică al coriștilor, al cântăreților entuziaști din comună, care au păstrat ani de-a rândul tradiția corală a înaintașilor. El susține numai între anii 1948-1967 un număr de peste 180 de spectacole.





Corul din Birchiș a fost prezent la toate festivalurile și concursurile, remarcându-se prin personalitatea sa distinctă, prin frumusețea costumelor populare, prin continuitatea activității artistice pe o treaptă înaltă.

În cadrul asociației corale se făceau și alte manifestări culturale ca: teatru, dansuri locale, taraf cu diferite instrumente și soliști de muzică populară.<sup>15</sup>

#### 4. Dansurile populare din Birchiș

Dansurile populare se remarcă prin frumusețe, ritm și varietate. Coregraful Viorel Nistor a descris în una din cărțile sale „Folclor coregrafic” (vol. II) principalele jocuri de pe malul stâng al văii Mureșului. Acestea au fost culese de la câțiva interlocutori (tineri și bătrâni): Ioan Lupulescu, Victor Ruja, Ioan Murărescu, Dorina Secoșan, Ioan Forgaci, Simion Cibian, Dumitru Ioțcu, Ileana Gașpar, Gheorhe Bold, Nicolae Biro (vioară) și Ioan Biro (saxafon).

Localitățile din comuna Birchiș dispun de un folclor coregrafic ce se desprinde din zona Banatului, continuând mesajul acesteia și transmițând dincolo de Mureș o parte din valorile acestei creații, achiziție a timpului istoric.

Jocurile din Birchiș culese de la unii informatori vârstnici sunt mai numeroase în comparație cu alte subzone, dar în același timp ni se înfățișează cu un text coregrafic mai redus. Ciclul de trei jocuri principale, „Ardeleana”, „Învârtita” („De doi”) și „Pe picior” este completat de „Șireghea”, „Sfădită”, „Măzăricea”, „Cățeaua”, „Ciocănită”, „Hora mare” etc., acestea din urmă preferându-se mai cu seamă pe la nunți, botezuri sau rugi (nedei).

„Ardeleana” și „Învârtita” birchișeană (după spusele unor vârstnici) se făcea în șir sau rând după care toți din sală se împrăștiau și se învârteau care mai de care mai frumos. (Am auzit la unii expresia: „Pe vremuri la joc s-or înșirat în rând o grămadă”). „Ardeleana” cu pași plimbați la dreapta și la stânga sau săriți peste picior, sau „Măzăricea” cu pași mărunți ori „Ciocănită” nici nu se puteau juca decât mai multe perechi alăturate. Jocul „Șireghea”, având în frunte un „conducător” de joc, alături de cele mai bune perechi, se face în cerc cu deplasarea spre dreapta, cercul rămânând întotdeauna neînchis cu unele dintre perechi rămase la mijloc. Aceștia, necunoscând jocul, se limitează a face doar pași pe loc sau ușoare învârtiri.

Jocurile din Birchiș au fost transpuse scenic cu formația locală de vârstnici, tineri și copii, fiind o realizare deosebită în care se regăseau toate aceste broderii coregrafice care sunt pe cale de dispariție. Cu 27 de ani în urmă, coregraful bănățean Ciprian Cipu a realizat un spectacol de datini și obiceiuri tradiționale de viață și muncă în care jocurile locale au întregit caracterul emoțional al întregii desfășurări.

Formațiile de dansuri populare din localitățile Birchiș și Căpâlnaș, instruite de învățătorii Iliana Gașpar, soții Eugenia și Zeno Moldovan, Ileana Semian și Ioan Sorinca au obținut numeroase aprecieri din partea spectatorilor și specialiștilor.

Frumusețea deosebită a portului popular din această zonă împletită armonios cu o măiestrie interpretativă deosebită, au făcut cunoscute aceste două localități ca fiind în fruntea celor ce valorifică bogăția cântecului și jocului străbun.<sup>16</sup>

Unele figurile de joc sunt însoțite de strigături. Aceste strigături se ziceau și la jocul satului în timp ce se făceau figurile de joc.

## **STRIGĂTURI LA JOC**

Dragu-mi-i cu cine joc  
Că miroase-a busuioc.  
Dragu-mi-i cu cine sâr  
Că miroase-a călăpăr.

Astă fată joacă bine  
Și mă-nvață și pă mine.  
Astă fată ști juca  
C-o-nvățat-o maică-sa.

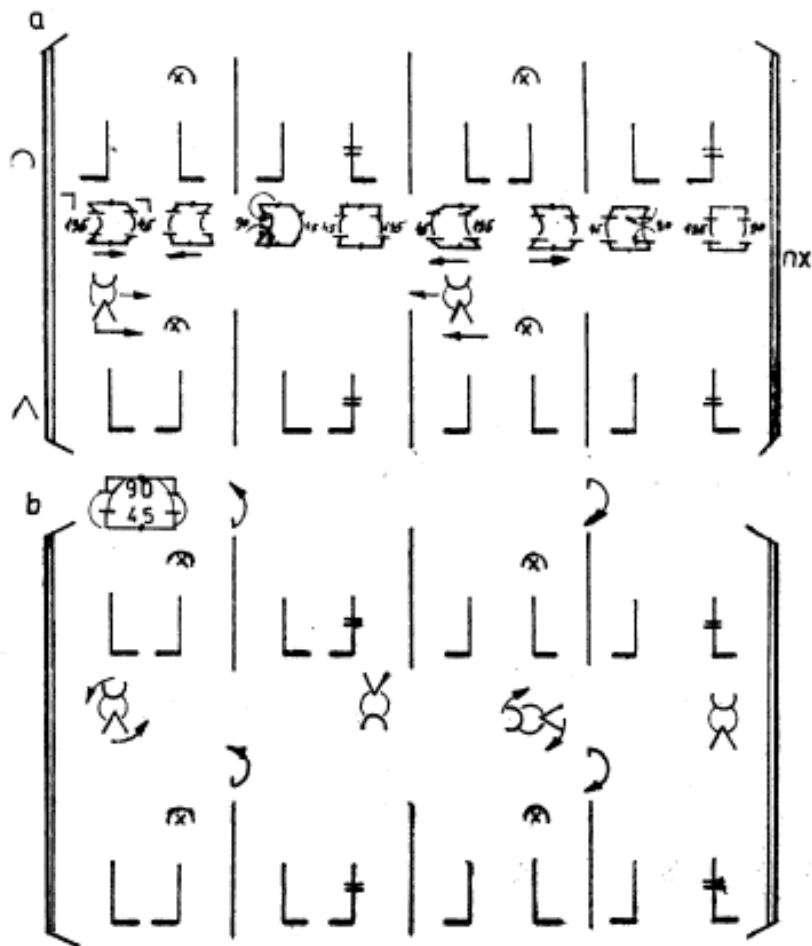
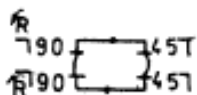
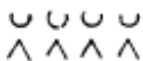
Suce fata pă sub mână  
Să nu uite-o săptămână.  
Suce fata de trei ori  
C-are ochii negrișori.

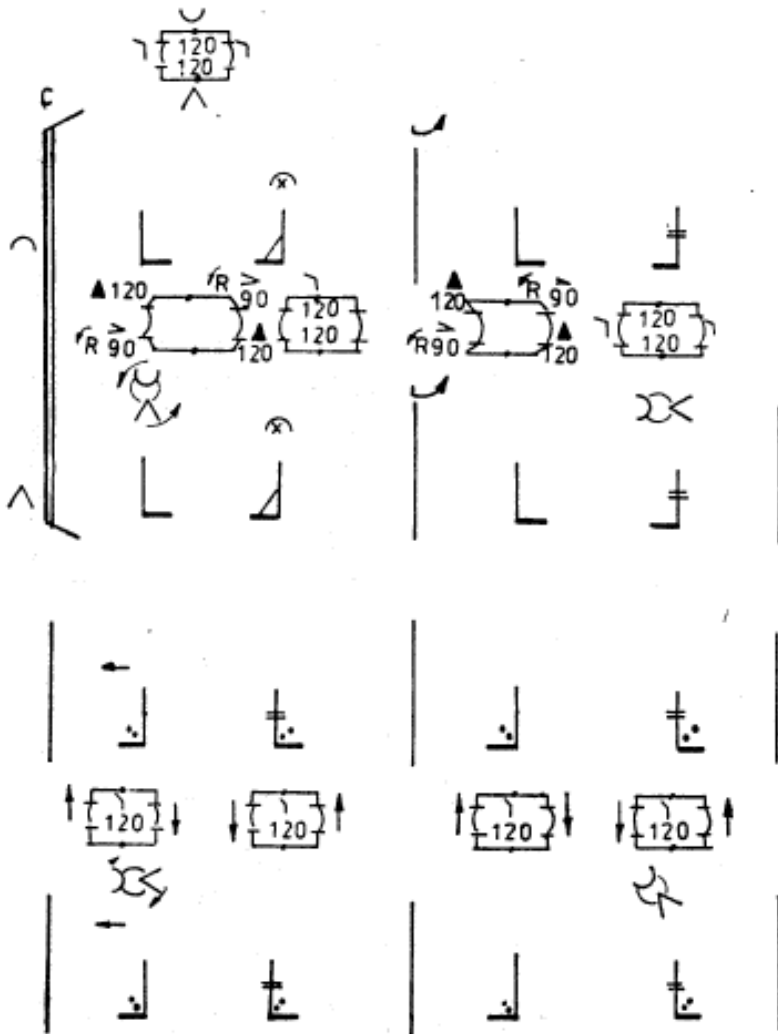


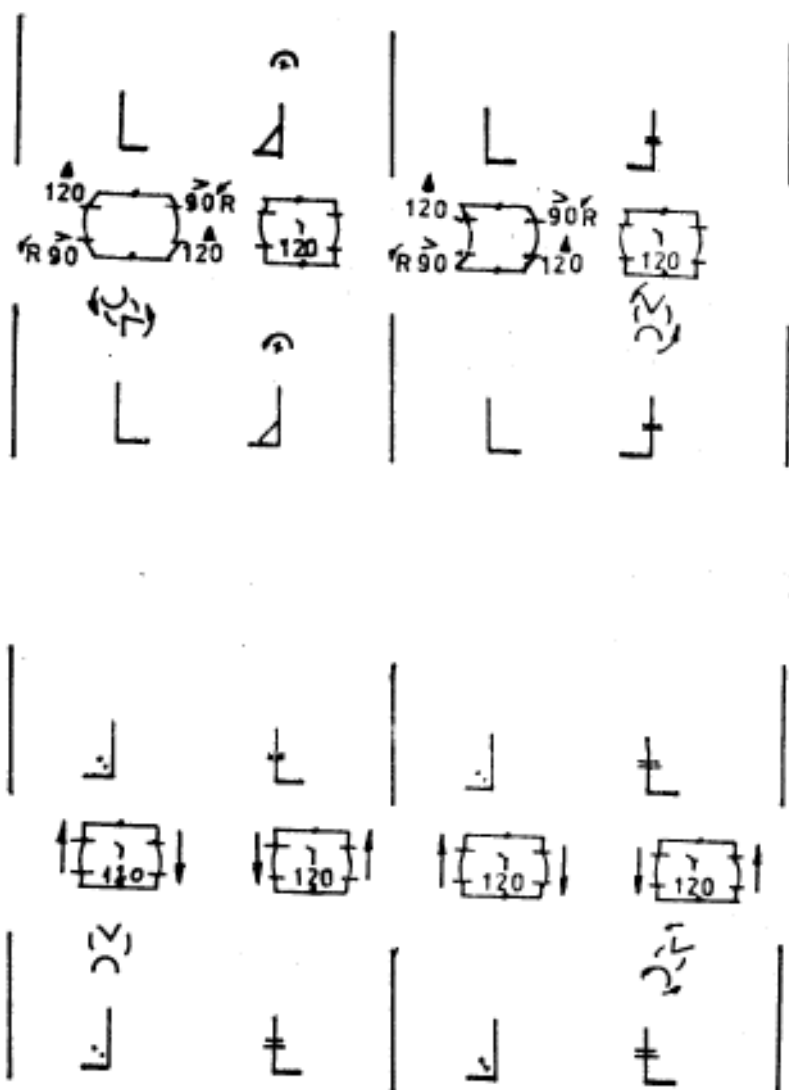
Dansuri populare de la Birchiș – 1991

Redau mai jos schemele coregrafice și partiturile muzicale al  
jocurilor populare din Birchiș scrise de coregraful Viorel Nistor.

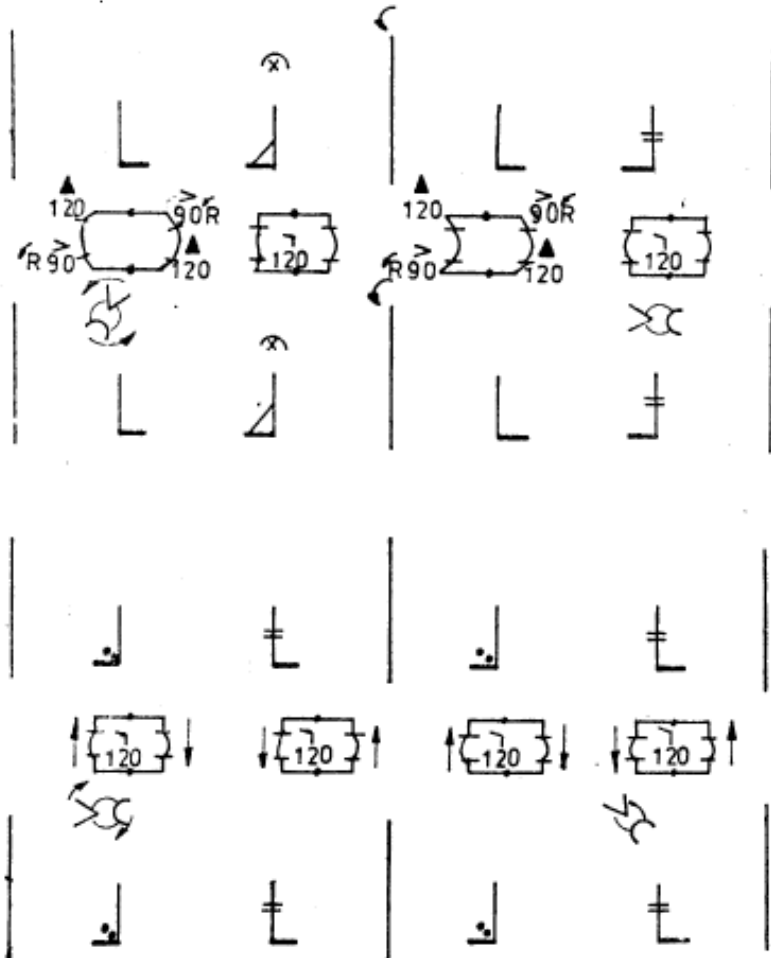
ARDELEANA

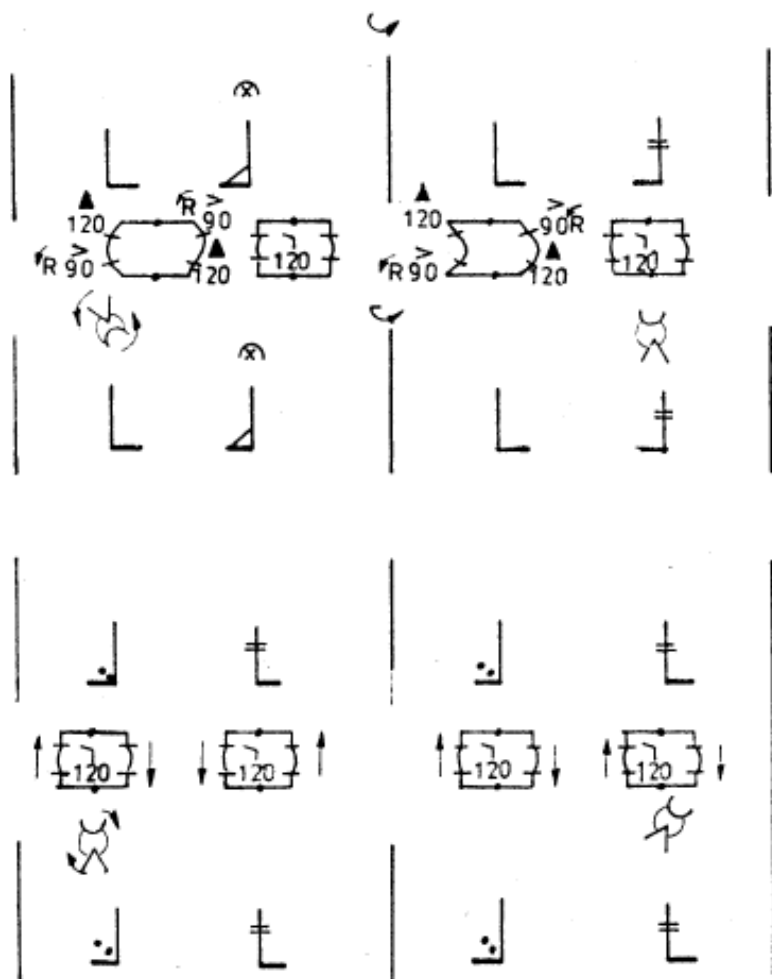












ÎNVIRTIRI ÎN PERECHI

The image displays four rows of musical notation, each representing a pair of instruments. Each row is enclosed in a large bracket on the left and right sides. Above each row is a circular symbol containing a stylized 'C' with a downward-pointing arrow, indicating a specific fingering or articulation. The notation consists of two staves per row. The first three rows show rhythmic patterns with various note values and rests. The fourth row shows a similar pattern but with a final measure containing three double bar lines, indicating the end of the piece. The notation is written in a simplified, schematic style.

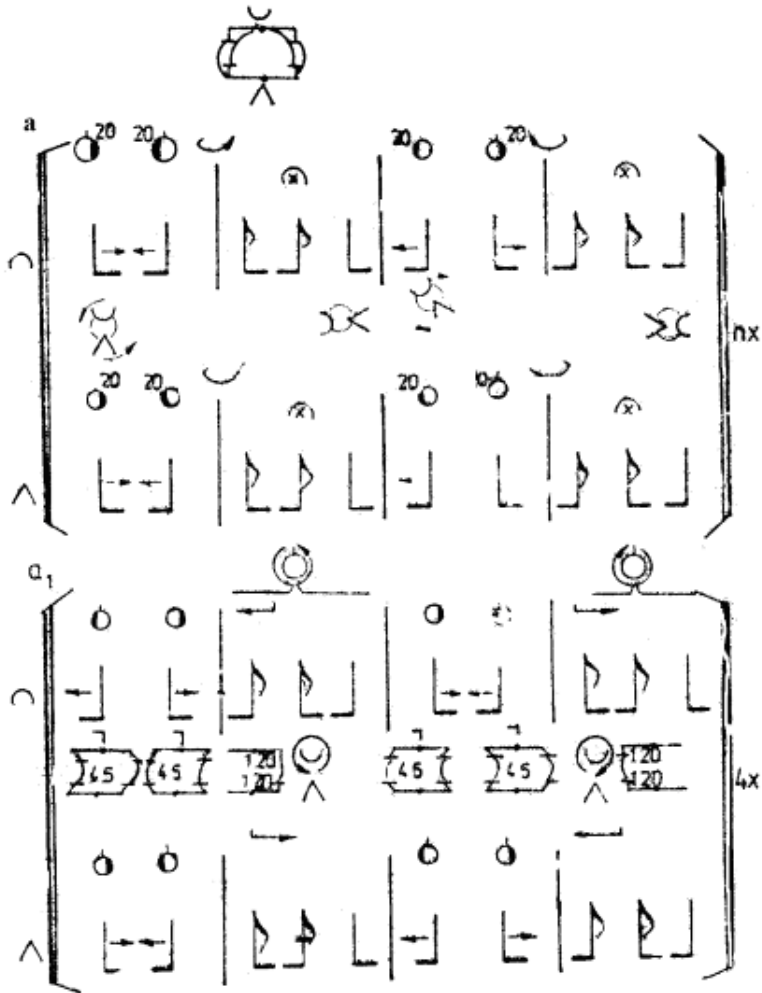
ARDELEANA



ARDELEANA



DE DOI

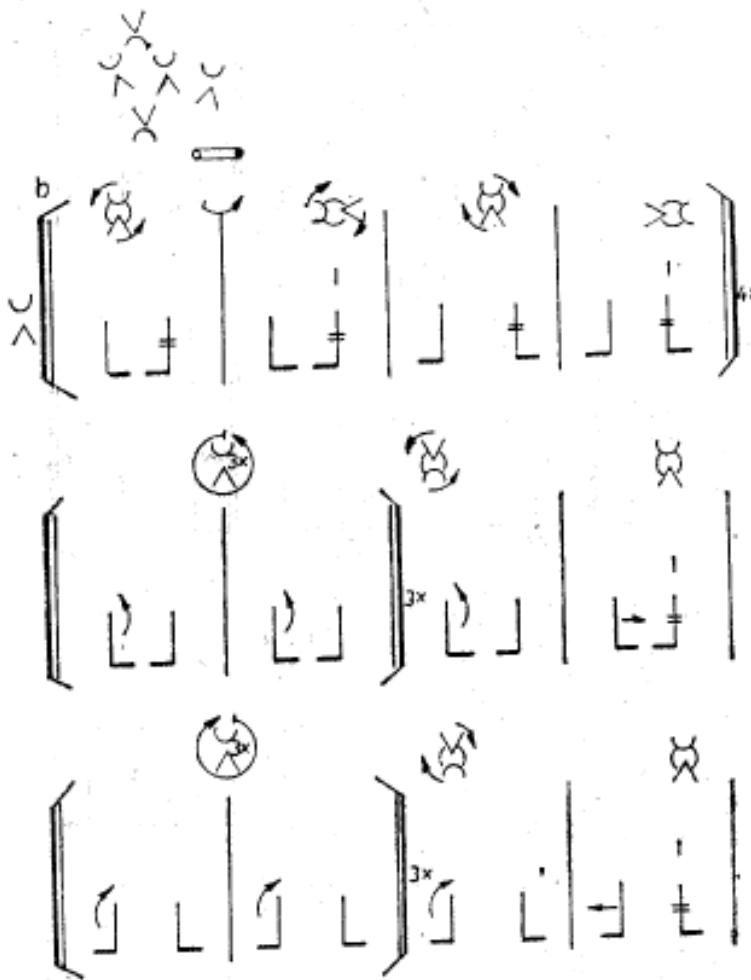


The image displays a handwritten musical score for a three-part setting, likely for voices or instruments. The score is organized into three systems, each containing three staves. The top staff of each system is marked with a circled '20' and contains rhythmic notation consisting of horizontal lines with vertical stems and flags. The middle and bottom staves of each system contain rhythmic notation with stems and flags, and are accompanied by handwritten fingerings (circled numbers) and articulation marks (dots and arrows). The first system is marked with a circled '20' and a 'u<sub>2</sub>' above the first staff. The second system is marked with a circled '20' and a 'u' above the first staff. The third system is marked with a circled '20' and a 'u' above the first staff. The score concludes with a double bar line and a repeat sign.

The image displays handwritten musical notation for a piece titled "Birchiș". At the top center, there is a circled number "90" above a circled number "45", with a downward-pointing arrow. Below this, the notation is organized into two main systems. The first system consists of two staves, each with four measures. The top staff begins with a treble clef and a "3" above it, followed by two notes marked "20". The bottom staff begins with a bass clef and two notes marked "20". The second system consists of two staves, each with two measures. The top staff begins with a treble clef and two notes marked "20". The bottom staff begins with a bass clef and two notes marked "20". The notation includes various rhythmic symbols, such as eighth and sixteenth notes, rests, and beams. There are also some decorative or performance-related markings, including a stylized figure and a triangle. At the bottom right, there is a section of notation with a double bar line and a dashed line, followed by the text "Variantă din trei măsuri (Suprapunere neconcordanță)".

The image shows a handwritten musical score for a three-measure variation. At the top center, there is a circled diagram with the numbers 90 and 45 inside, and a triangle below it. The score is written on a grand staff with three systems of two staves each. The first system has a  $C_3$  marking at the beginning. The notes are represented by circles and stems, with some circles containing the number 20. There are various musical symbols such as triangles, circles, and arrows throughout the score. The second system is separated from the first by a double bar line. To the right of the second system, there is a dashed line and the text: "Variantă din trei măsuri (Suprapunere neconcordanță)".





The image displays handwritten musical notation for a piece by Domnica Florescu. The notation is organized into several sections:

- Section c:** This section is enclosed in a large bracket. It begins with a treble clef and a key signature of two flats. The first measure contains a quarter note with an accent (>) and a fermata. The second and third measures are grouped together and marked with a circled '3x' above them; each contains a quarter note with a 'Y2' symbol above it and a fermata. The fourth measure is a quarter rest, also marked with a circled '3x' above it.
- Section d:** This section is also bracketed and starts with a treble clef and two flats. It consists of four measures:
  - Measure 1: A quarter note with an accent (>) and a fermata.
  - Measure 2: A quarter note with a fermata.
  - Measure 3: A quarter note with a fermata.
  - Measure 4: A quarter note with a fermata.
- Diagrammatic Elements:**
  - At the top left, there is a star-like symbol with six points.
  - To its right is a zigzag line with arrows pointing in opposite directions.
  - At the top center, there is a circular symbol containing a '3x' and a curved arrow.
  - Below the first section, there is another circular symbol with '3x' and a curved arrow.
  - Below the second section, there are several symbols including a pencil icon, a zigzag line, and various curved arrows.

DE DOI

♩=170

The first system of the musical score consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a 2/4 time signature. The tempo is marked as quarter note = 170. The melody is written in a single line, featuring a series of eighth and sixteenth notes with some slurs and accents. The subsequent three staves continue the melodic line, showing various rhythmic patterns and phrasing.

DE DOI

♩=170

The second system of the musical score also consists of four staves. It begins with a treble clef, a key signature of one flat, and a 2/4 time signature. The tempo is marked as quarter note = 170. The melody is written in a single line and includes first and second endings, indicated by bracketed lines and the numbers '1.' and '2.'. The first ending leads to a repeat sign, and the second ending provides an alternative conclusion to the phrase. The notation includes various rhythmic values and phrasing slurs.

DE DOI

$\text{♩} = 186$

The musical score consists of four staves of music in treble clef with a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked as quarter note = 186. The first staff begins with a first ending bracket labeled '1.'. The second staff contains a first ending bracket labeled '1.' followed by a double bar line and a second ending bracket labeled '2.'. The third staff begins with a first ending bracket labeled '1.'. The fourth staff contains a first ending bracket labeled '1.' followed by a double bar line and a second ending bracket labeled '2.'. The music is written in a rhythmic style characteristic of traditional Romanian folk music.



The image displays handwritten musical notation for Domnica Florescu, organized into three systems. Each system is divided into two columns by a vertical bar line.

- System 1:**
  - Top row: Two columns of rhythmic notation. The left column has three vertical lines with double bars above them. The right column has three vertical lines with double bars above them.
  - Second row: Two columns of musical notation. The left column contains three notes: a quarter note, an eighth note, and a quarter note. The right column contains three notes: a quarter note, an eighth note, and a quarter note.
  - Third row: Two columns of fingerings. The left column shows a hand with fingers 1, 2, 3, 4, 5 indicated by arrows and a box containing the numbers 4, 5. The right column shows a hand with fingers 4, 5, 4, 5 indicated by arrows and a box containing the numbers 4, 5.
  - Bottom row: Two columns of rhythmic notation. The left column has three vertical lines with double bars above them. The right column has three vertical lines with double bars above them.
- System 2:**
  - Top row: Two columns of musical notation. The left column has three notes with 'x' marks above them. The right column has three notes with 'x' marks above them.
  - Second row: Two columns of musical notation. The left column has a note with a circle above it and a horizontal bar below it. The right column has a note with a horizontal bar below it.
  - Third row: Two columns of musical notation. The left column has three notes with 'x' marks above them. The right column has three notes with 'x' marks above them.
  - Bottom row: Two columns of musical notation. The left column has a note with a circle above it and a horizontal bar below it. The right column has three notes with 'x' marks above them.
- System 3:**
  - Top row: A large bracketed section spanning both columns. It contains a circled '1' above a dashed line, followed by two notes.
  - Second row: Two columns of musical notation. The left column has two notes. The right column has two notes.
  - Third row: Two columns of musical notation. The left column has two notes with '120' and '120' written next to them. The right column has a note with a circle above it.
  - Bottom row: Two columns of rhythmic notation. The left column has three vertical lines with double bars above them. The right column has three vertical lines with double bars above them.

The first system consists of two measures. Each measure has three staves. The top staff contains three double bar lines. The middle staff contains three notes: a quarter note with a stem, an eighth note with a stem, and a quarter note with a stem. The bottom staff contains a bowing symbol (a curved line with a dot) and a box containing the numbers '45'. Above each measure is a double-headed arrow indicating the direction of the bowing.

The second system consists of two measures. Each measure has three staves. The top staff contains three notes: a quarter note with a stem, a quarter note with a stem, and a quarter note with a stem. The middle staff contains a bowing symbol and a box containing the numbers '120' and '120'. The bottom staff contains three double bar lines. Above the first measure is a circle with an 'x' inside. Above the second measure is a circle with a triangle inside. A large bracket on the right side of the system is labeled '2x', indicating that the entire system is repeated twice.

**SFĀDITA**

$\text{♩} = 130$

The image shows a musical score for a piece titled "SFĀDITA". The score is written on two staves. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. Above the first staff, there is a tempo marking "♩ = 130". The second staff starts with a treble clef, a key signature of two sharps (F# and C#), and a 2/4 time signature. The music consists of eighth and quarter notes, with some beamed eighth notes. The piece ends with a double bar line and repeat dots.



ȘEREGHIA

The musical score for "ȘEREGHIA" is presented on five staves. The first two staves are grouped by a large bracket on the left. The first staff contains a sequence of notes with stems pointing up and down, and rests, with a double bar line (||) at the beginning. The second staff contains notes with stems pointing up and down, and rests, with a double bar line (||) at the beginning. A dashed line separates the first two staves from the next two. The third and fourth staves are also grouped by a large bracket on the left. The third staff contains notes with stems pointing up and down, and rests, with a double bar line (||) at the beginning. The fourth staff contains notes with stems pointing up and down, and rests, with a double bar line (||) at the beginning. The fifth staff contains notes with stems pointing up and down, and rests, with a double bar line (||) at the beginning. A large bracket on the right side of the fifth staff is labeled "nx".

Annotations and markings include:

- A circled "135" with a downward arrow above it, appearing twice.
- A circled "60" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "22" with a downward arrow above it, appearing three times.
- A circled "R" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "R<sup>2</sup>" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "C" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "Δ" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "R" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "R<sup>2</sup>" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "C" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "Δ" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "R" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "R<sup>2</sup>" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "C" with a downward arrow above it, appearing once.
- A circled "Δ" with a downward arrow above it, appearing once.

ȘEREGHIA

♩ = 140

The musical score for "ȘEREGHIA" is written on three staves in treble clef with a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked as ♩ = 140. The first staff contains the first line of music, the second staff contains the second line, and the third staff contains the third line. The music consists of eighth and sixteenth notes, with some rests and a repeat sign at the end of the second staff.

MĂZĂRICHEA

q

The musical score for "MĂZĂRICHEA" is written in 3/4 time. It consists of two systems, each containing three staves. The top staff is the melody, the middle staff is the bass line with triplets, and the bottom staff is the accompaniment. The first system has four measures, and the second system has four measures. The second system ends with a double bar line and a repeat sign.

Measure 1: Melody (quarter, quarter, quarter), Bass (quarter, quarter, quarter), Accompaniment (quarter, quarter, quarter).

Measure 2: Melody (quarter, quarter, quarter), Bass (quarter, quarter, quarter), Accompaniment (quarter, quarter, quarter).

Measure 3: Melody (quarter, quarter, quarter), Bass (quarter, quarter, quarter), Accompaniment (quarter, quarter, quarter).

Measure 4: Melody (quarter, quarter, quarter), Bass (quarter, quarter, quarter), Accompaniment (quarter, quarter, quarter).

The image shows a handwritten musical score for a piece by Domnica Florescu. The score is written on a grand staff with four systems. It includes rhythmic notation, slurs, and various performance markings such as '45', '20/20', and '120/120'. A circled '2' indicates a second ending. The piece concludes with a '4x' marking.

**System 1:** Starts with a treble clef and a first ending bracket. The first measure has a quarter note, followed by a half note, and a quarter rest. The second measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. The third measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. The fourth measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. Below the staff, there are markings: a slur over two notes with '45', a slur over two notes with '45', a circled '2' above a note, a '20/20' marking, and a '120/120' marking.

**System 2:** The first measure has a quarter note, followed by a half note, and a quarter rest. The second measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. The third measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. The fourth measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. Below the staff, there are markings: a slur over two notes with '45', a slur over two notes with '45', a circled '2' above a note, and a '120/120' marking.

**System 3:** The first measure has a quarter note, followed by a half note, and a quarter rest. The second measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. The third measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. The fourth measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. Below the staff, there are markings: a slur over two notes with '45', a slur over two notes with '45', a circled '2' above a note, and a '120/120' marking.

**System 4:** The first measure has a quarter note, followed by a half note, and a quarter rest. The second measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. The third measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. The fourth measure has a quarter note, a half note, and a quarter rest. Below the staff, there are markings: a slur over two notes with '45', a slur over two notes with '45', a circled '2' above a note, and a '120/120' marking. The piece ends with a '4x' marking.

### MĂZARICHEA

$\text{♩} = 160$



CIOCĂNIȚA

45     135

The musical score consists of two systems, each with three staves. Above the score are two boxed fingering diagrams: the first contains the numbers '45' and the second contains '135'. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and performance markings such as slurs, accents, and dynamic markings. The first system is enclosed in a large left-facing bracket, and the second system is enclosed in a large right-facing bracket.

### CIOCĂNIȚA

♩ = 90-120

The musical score for "CIOCĂNIȚA" is written in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of four staves of music. The tempo is marked as ♩ = 90-120. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4 and B4, then a quarter note C5, and a quarter note B4. The second staff continues with quarter notes A4 and G4, followed by a double bar line. The third staff continues with quarter notes F#4 and E4, followed by quarter notes D4 and C4. The fourth staff concludes with quarter notes B3 and A3, followed by a double bar line.

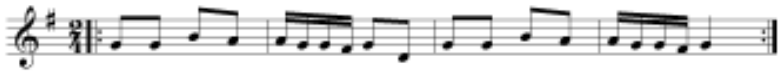
CĂTEAUA

The musical score for 'CĂTEAUA' is presented in two systems. Each system consists of three staves: a piano (p) staff, a guitar staff, and a vocal staff. The piano part includes fingerings (e.g., 5, 4, 5) and dynamics such as  $\hat{p}$  and  $\hat{f}$ . The guitar part includes fingerings (e.g., 4, 5) and dynamics such as  $\hat{p}$  and  $\hat{f}$ . The vocal part includes notes with stems and beams, and some notes are marked with a triangle ( $\Delta$ ). The first system is enclosed in a large bracket on the left, and the second system is enclosed in a large bracket on the right, with a '4x' marking indicating a four-measure repeat. The score is written in a standard musical notation style with a key signature of one flat and a 2/4 time signature.



## CAȚEAUA

♩ = 140



## 5. Portul popular din localitate

Portul popular din comuna Birchiș este unul dintre cele mai izbutite din punct de vedere artistic. În el se reflectă măiestria artistică a acestor oameni și diferă după vârstă, anotimp, sex și diferite ocazii.

Costumul femeiesc din Birchiș se bazează pe jocul suprafețelor de alb și negru, care îi conferă o mare sobrietate. Ornamentele sunt dispuse în partea de jos a poalelor și mai ales pe mânecile spăcelului sub forma specifică de „pui tablă” compacte. De asemenea pe mâneci și pe poale se întâlnesc șiruri verticale cu găurele cusute cu arămiz alb, motiv numit „cheia”. Cipca (dantela) croșetată manual cu diferite modele florale este aplicată la mâneci și în partea de jos a poalelor. Peste spăcel femeile purtau laibăr cusut pe „somot” (catifea neagră) cu arămiz galben.

Peste poale se așază cătrânța cu fir și mărgel. Ea este o variantă a celei bănățene executată însă pe somot și cu motive florale stilizate. Este prezent și opregul cu „peticul” (partea superioară) cu mult fir metalic auriu și ciucuri roșii, care atârnă în jos.



Port popular de vară – Birchiș

Peste poale se mai întâlnesc „lați” cu fir – unul așezat în față, iar celălalt în spate. Ansamblul costumului este completat de salba cu bani, care împodobește capul. Deci, principala podoabă capilară a fetelor în preajma măritişului erau „bani pe cap”. Se aplicau pe o pânză trei – patru rânduri de monede de argint, printre ele mărgel de sticlă, „pene” (flori) din târg și-n față „zulufi” (cocori din păr) prinși cu agrafe din os. Se leagă la spate cu panglici. Părul era însă împletit într-o „cică” (coadă) lăsată liber pe spate,

peste care se puneau bani prinși la fel pe o pânză. Nevestele tinere purtau un an de zile după căsătorie „balțul” (basma din mătase sau cașmir), care era cumpărat de către mire din târgurile din apropiere. Sub balț purtau părul legat sub „ceapță”. Ca podoabe, femeile purtau la gât bani din aur, numărul lor fiind diferiți după condiția materială a purtătoarei.<sup>17</sup>



Bani pe cap – Birchiș

O piesă specifică folosită în portul femeiesc de iarnă este „coțobaica” – o haină din lână mai scurtă, care acoperă bustul, ornamentată cu mult șinior, iar la guler cu „mâță” (o încrețitură de lână neagră). Tot iarna, peste costum, femeile purtau un palton confecționat din stofă de lână, țesută în casă, numită șubă, de culoare albă. Ceea ce o deosebește de celelalte șube din zonă este croiul „în clinuri” și decorul cu „șinior”, de aici denumirea de „șubă șiniorită”. În picioare purtau opinci cu obiele de lână sau ghete cu ciorapi de lână confecționați de femei în serile de iarnă.<sup>18</sup>

Costumul bărbătesc din Birchiș este în întregime alb cu ornamente puține, executate în arămizi. Este confecționat din pânză albă de cânepă țesută în război. El este alcătuit din cămașă cu „pumnari” (manșetă) brodată manual cu motive florale la guler,

piept și mâneci. Gulerul este mic și rotund, cu o cusătură specifică sub formă de „potcoavă”. Același motiv coboară pe piept, unde se găsesc „bumbi” (nasturi) mici și deși. Pantalonii sau izmenele sunt confecționați din aceeași pânză, cu aceleași modele și sunt călcați „în pături” (plisați). Albul cămășii contrastează cu negrul ornamentelor de pe laibăr, care este o altă piesă de tip bănațean, dar de dimensiuni mai mici. Laiberele de Birchiș sunt frumos împodobite. Ele sunt lucrate din stofă de lână albă („habă”) pe care se aplică un șnur negru cu diferite modele. Pe lângă haba albă se mai întrebuița „haba vânătă”, denumită de către localnici culoarea „gheneral”, deoarece amintește pe cea a uniformei generalilor austrieci.<sup>19</sup>

Dacă portul de vară manifestă o seamă de particularități de la sat la sat, îmbrăcămintea de iarnă este generală în tot cuprinsul zonei. Se poartă cioareci, cojoc cu „zbici”, șube cu șinioare negre, uneori și albastre. Șuba are o eleganță remarcabilă datorită croiului mai strâmt care urmărește mularea pe corp și suplețea liniei. Pe lângă șube bărbații mai purtau și așazisele „coțobăici”. Coțobaica este confecționată din același material ca și șuba, doar că este cu mult mai scurtă. Ornamentica, cromatica și croiul conferă acestei piese o eleganță deosebită. La Birchiș se mai întâlnește „burca verde cu glugă” sau „căbănița” – o combinație de șubă cu piesa arhaică „gluga”. Croiul acestei piese a fost preluat de la mantalele grănicerești, dar materia primă – pănura – precum și terminologia sunt românești. Pantalonii numiți cioareci, sunt strânși pe picior, confecționați din stofă de lână albă cu șnur negru aplicat vertical pe partea interioară. În picioare purtau opinci cu obiele de lână sau cisme negre de box (piele).

## 6. Obiceiurile și tradițiile comunei Birchiș

„Creațiile folclorice sunt pietre scumpe în sânul poporului și prin urmare este o sfântă datorie de a le cânta și a le feri de noianul timpului și uitarei ...”<sup>20</sup>

Creație poetică multiseclară, folclorul românesc reprezintă în arta poporului român un capitol de o mare bogăție, varietate,

vitalitate și de un înalt rafinament estetic. Împreună cu etnografia, folclorul concură la definirea spiritualității poporului român.

Filonul creației artistice din arta populară a fost transmis din generație în generație până în zilele noastre. Este cunoscut faptul că prin topirea celor două spiritualități daco – romane într-una singură, s-a născut una din cele mai frumoase manifestări ale culturii vechi populare, ritualul nunții, prilej de petrecere și bucurie. Nunta este o adevărată sărbătoare în viața satului, unde se întâlnește cântecul unor vestiți lăutari, unde se spun glume, se aud multe strigături, care au rolul de a crea bună dispoziție, dar și de a corecta unele defecte ale oamenilor. Astfel lenea este satirizată în următoarea strigătură: „Asta-i fata jucăușă / Cu gunoiul după ușă / Când te uiți la ea în tindă / Vezi gunoiul până-n grindă”.

La nuntă se cântă un cântec trist miresei dar deosebit de frumos, deoarece mireasa își părăsește familia, pe cei dragi (mamă, tată, frați, surori) pornind pe drumul necunoscut al vieții cu alesul inimii. În „Cântecul miresei” se întâlnește un lait – motiv care se repetă după fiecare vers al cântecului, „lenașândai, am fecioară”.<sup>21</sup>



Nuntă la Ostrov, 1962

Astfel am cules de la Aurelia Preda acest cântec minunat , care îmi spunea că el se cânta pe vremuri , când nunta ținea două

zile. El se cânta în trei momente ale nunții:când se mergea la biserică, când se striga darul nașului pentru miri și la tăiatul crengii.

„Doleșii” sunt persoanele care invită oamenii la nuntă, iar „givărul” este persoana care se ocupă de bunul mers al nunții. Ei au o ținută specială. Doleșii au câte un prosop pe un umăr cusut cu motive florale sau țesut în război, iar givărul are două prosoape așezate pe ambii umeri în formă de cruce.

„Uspătonii”(invitații) miresei se adună la mireasă acasă, iar invitații mirelui se adună la mire acasă. Mirele împreună cu invitații săi pornesc spre casa miresei, unde sunt așteptați de invitații săi.

Givărul este cel care cere ca mireasa să iasă din casă și să vină la” ciubăr” (un vas mare din lemn cu apă și un buchet de busuioc). Înaintea apariției miresei, vin pe rând două fete, pe care mirele nu le acceptă. Când apare mireasa se așează lângă mire în fața ciubărului, ia buchetul de busuioc din ciubăr și stropește în aer în semnul crucii, apoi pe fiecare invitat în parte. Primul care iese la ciubăr este mirele, apoi nașii, rudele, apoi restul invitaților. Fiecare invitat lasă bani lângă ciubăr. După ce ultimul invitat a fost stropit cu busuiocul, givărul și mireasa iau ciubărul și golesc apa la rădăcina unui pom tânăr din grădină. Se duc împreună în casă și se cântă cântecul miresei:

Ienașândai am fecioară  
Hai mirei cu bucurie  
Să luați sfânta cununie  
Să va fie pe vecie  
Ienașândai am fecioară  
Ienașândai am fecioară.

Nașul spune „Tatăl nostru” după care spune cuvintele: „Dumnezeu să ne ajute în calea în care am plecat”. Se merge la biserică. Nașul o conduce pe mireasă, iar nașa pe mire. Lumânările sunt duse de un băiat și o fată(o pereche de tineri necăsătoriți).

Are loc sfânta cununie, după care se merge la mireasă acasă, unde se servește o gustare și se dansează până la miezul nopții.

La miezul nopții se strigă „cinstele” miresei, adică se dau darurile miresei. Prima dată cinstește nașul. Darul nașului se dă însoțit de cântecul miresei:

    Ăsta-i darul nașilor  
    În cinstea mireilor  
    Ienașândai am cumătru  
    Ienașândai am cumătru  
    Sus în vârful cinstei ei  
    Scris îi dorul miresei.  
    Ienașândai am cumătru  
    Ienașândai am cumătru.  
    Iar la poala cinstei lui  
    Scris îi dorul mirelui.  
    Ienașândai am cumătru  
    Ienașândai am cumătru.

Mirii primesc daruri și bani de la părinți, rude și restul invitaților. Doi „uspătoni” strigă „cinstile”, adică spun cu voce tare darurile primite și din partea cui sunt. După ce ultimul invitat i-a „cinstit” pe miri urmează jocul miresei („pe groșăță”). Invitații miresei o dansează numai pe mireasă. Pe vremuri, invitații miresei aduceau prăjituri și țuică la nuntă, pe care le serveau după jocul miresei.

Doleșii mirelui luau mireasa și plecau la el acasă cu ea. Acolo se tăia creanga. Adică, duceau mireasa până la măr , în grădină și o legau la ochi cu „balțul”. Mirele taie crengi din măr pe care le așează în șorțul miresei. El fuge și se ascunde, iar mireasa trebuie să-l găsească.

La tăiatul crengii în grădină se cântă cântecul miresei:

    Ienașândai am cunună  
    Așa-i rându feciloru  
    Ca și rându mereloru  
    Până-s meră micucele  
    Stau în creangă citușăle

Când merăle să mărescu  
Pică jos și putrăzăscu  
La nime nu trăbuiescu.  
Ienașândai am cunună.

După ce mireasa ajunge în casă femeile îi schimbă costumul. Se înlocuiesc „banii de pe cap” de fată cu cei de nevastă(de femeie căsătorită).

La mire acasă se strigă darurile pentru băiat, se dansează din nou mireasa, o scot din nou la ciubăr, dar îmbrăcată în noul costum de nevastă. Nuntașii se veseleau până dimineața.

„Zorile este un cântec trist pe care îl cântă un grup de șapte femei atunci când moare o persoană tânără. El este cântat în zori, afară, în fața geamului camerei,unde se află persoana răposată. Cele șapte femei îl cântă așezate în picioare pe o bancă lungă, cu fața spre răsărit. El se cântă în funcție de sexul și starea civilă a persoanei decedate. Este un obicei pierdut în localitatea Birchiș, dar care se practică încă în localitatea Ostrov. L-am cules de la bunica mea-Tamșa Domnica.

### **Zorile**

– **Zori**, drage-mi surori,  
Gi ce-ați zăbovit  
Și nu ați **zorit**  
Astăzi gimineață  
Ca ieri gimineață?  
– Noi am zăbovit  
Și nu am **zorit**  
Pân-am gispărțât  
Suflet gi la oasă.



Noi am zăbovit  
Pân-am gispărțât  
Frunzâță gi vie  
Soț gi la soțâie.

Noi am zăbovit  
Pân-am gispărțât  
Frunzâță gi zloti  
Soață gi la soț.

Noi am zăbovit  
Pân-am gispărțât  
Frunzâță gi sfinți  
Copii gi părinți.

Și ce-ntoarce **Ioane**  
Pă mânuța stângă  
Tata tău ce strigă.  
Și ce-ntoarce **Ioane**  
Pe mânuța dreaptă  
Mama ta ce-așteaptă.

Și ia seama **Ioane**  
În cale-ai plecat.  
În cale ț-o ieși  
Un câmp verzășor  
Ș-o lină fântână  
Scaun gi hogină.  
Stai și hoginește.

Stai și hoginește  
La părinți gângește.

Stai și hoginește  
La soțâie gângește.

Și ce roagă **Ioane**  
Gi vecinii tei

Ei țâie să-ți facă  
O cruce gi păr  
Ș-o ladă gi măr  
Cu șapce ferești.  
Pă una să-ți vină  
Amiros gi flori,  
Dor gi la surori.

Pă alta să-ți vină  
Amiros gi-arginți  
Dor gi la părinți.

Pă una să-ți vină  
Amiros gi brad  
Dor gi la bărbat,  
Amiros gi vie  
Dor gi la soțâie.  
Amiros gi mere  
Dor gi la muiere.

Pă una să-ți vină  
Amiros gi spini  
Dor gi la vecini.

Și ce-așază **Ioane**  
Stai și hoginește  
La toți ce gângește.

Cântec cules de la **Tamșa Domnica** 87 ani ,**Ostrov** nr.182 <sup>22</sup>

Nedeia sau „ruga” este un obicei care se organizează odată pe an, fiecare sat din jur având o anumită zi stabilită, începând din luna mai (ruga de la Ostrov) până în noiembrie, cu prilejul unei sărbători religioase (hramul bisericii). De exemplu: la Ostrov ruga se ține la sărbătoarea Sfintei Paraschiva, la Birchiș la sărbătoarea Sfintei Maria mică (8 septembrie).

Nedeile sunt manifestări populare de mare amploare cu o vechime ce se pierde în negura timpului, la care practicile tradiționale, folclorice: portul, cântul și jocul popular sunt expresia unei puternice spiritualități românești.

Nedeile sunt legate de cultul vegetației, al viței de vie, dar mai cu seamă de viața pastorală, de creștere a animalelor.

Șezătoarea, obicei vechi, frecvent întâlnit în localitățile comunei Birchiș, desigur, cu mulți ani în urmă, era un prilej prin care fetele și feciorii, nevestele și bărbații își etalau calitățile specifice țaranului român: hărnicia, priceperea, frumusețea portului popular. Astfel că, femeile țeseau covoare, coseau „spăcele” (cămăși), torceau fire de lână pentru confecționarea costumelor populare, iar bărbații le ajutau adunând firele de lână pe „vârtelniță”, împlind coșuri de nuiete, desfăcând porumbul pentru animale.

## ȘEZĂTOARE-STRIGĂTURI

### *Nevestelor leneșe:*

Frunză verde de cireș  
Are badea opt cămeși  
Două rupte, patru sparte  
Două nu se țin de spate.

Una-i ruptă ,nu-i cârpită  
Că nu-i ața răsucită  
Că muierea doarme-n pat  
Cu fuior nemelițat.

### *Fetelor leneșe:*

La fata cea lăudată  
Joacă puricii pă vatră  
Și șoarecii pă cuptor  
Broaștele pă râșchitor.

Mă mână mama la pânză  
Mă suii în pod la brânză  
Mama crede că eu țes  
Eu cu brânză tot mă-ndes.

Astă fată să mărită  
Și nu știe face pită  
C-o făcut odată opt  
Și nici una nu s-o copt.

Asta-i fată de mărit ,  
Pețitorii i-or venit,  
Caută-n ladă nu-i nimic,  
Numa' șolu cu albele

Și unu cu rumenele  
Și gunoiu lângă ele.

„Umblatul cu dubele” sau „Dubașii” este o datină străveche, care se păstrează până în zilele noastre și o găsim în mai multe zone folclorice de pe Valea Mureșului, diferind de la sat la sat. Echipa de dubași colindători are în componența ei pe cei ce cântă și bat dubele totodată și taraful. Feciorii îmbrăcați cu șube și cioareci, cu căciuli împodobite cu flori, tricolor și pană de fazan, ținând în mână dubele, la fel de frumos împodobite ca și căciuilile, se adună la gazda unde au învățat colinzile în postul Crăciunului. De aici, încolonați cu căprarul în frunte și muzicanții (taraful) în urmă, dubașii pornesc cu colinzile pe la casele oamenilor. De obicei, dubașii mergeau mai întâi la biserică unde colindau preotului și familiei sale, apoi la primar, la dascăl, iar apoi la fete și feciori. La Ostrov, în fața dubașilor, juca „țurca” (capra) – un joc specific, bătând ritmic din botul de lemn. O altă persoană are rolul de a aduna darurile, primite de la gospodarii satului, dubașilor: tradiționalul colac de grâu curat / Cum Dumnezeu l-a dat / cârnați, țuică, bani. Persoana se numește „iapă”, denumire care vine de la faptul că aceasta duce sacul în spate.

La Căpâlnaș dubașii sunt însoțiți de „cerb”, care are și o baladă a sa. Oriunde ar avea loc această datină ea este legată de sărbătorile de iarnă și se desfășoară sub formă de colind pe texte de baladă păstorească, vânătorească, de muncă, de dragoste, pentru fată de măritat și fecior de însurat. Echipa de dubași din Birchiș poate fi întâlnită frecvent în spectacolele căminelor culturale, reprezentând județul în întrecerile de artiști amatori, prezentând programe de televiziune. Umblatul cu dubele se transcrie, ca modalitate de exprimare și în categoria teatrului folcloric. Baladele cântate sau recitate, melodiile ce le însoțesc au un rafinament artistic unic, iar costumația, recuzita și șubele sunt elemente de decor ce dau spectacolului o notă de originalitate de necontestat.



Dorin Popa – căprar, 1992

Din dorința conservării și perpetuării acestor datini, de care, așa cum spunea Ion Creangă „se leagă tot trecutul unui popor, cu datinele străbune, jocurile, cimiliturile, proverbele, legendele și cântecele populare, cele pline de dulceață”, am adunat împreună cu elevii mei toate colindele dubașilor, printre care se numără și „D’îtorcu să-ntorcu” care este o variantă a baladei „Miorița”<sup>23</sup> Interesant este faptul că, în localitatea Ostrov, care face parte din comuna Birchiș și se află la o distanță relativ mică, (3 km) am găsit o altă variantă a acestei balade.



Dubași din Birchiș, 1992

## D'întorcu să-ntorcu

D'întorcu să-ntorcu  
Tri vulturi pă susu  
Și nu-s vulturi mari  
Că-s tri păcurari.  
Doi îs cei mai mari  
Ce-s ca viespi ai mari  
D 'unuțu-i mai micu  
Strienel voinicu.  
Da 'ceia mai mari  
Ce-s ca viespi ai mari  
Ei să vorobiră  
Și să gomonitoră  
Ca să mi-l omoară  
Pă cela mai micu,  
Strienel voinicu.  
Și să mi-l coboară  
Pă sară la țară  
La nouă hotară.  
Da' cela mai micu  
Strienel voinicu  
El că mi-s d'aveare  
O oaie băloșare,  
Ea lui gi-i spuneare  
Și din cear grăiare:  
– Auzi, stăpâne, auzi  
Cum să vorovescu  
Și să gomonescu  
Ceia doi mai mari  
Ce-s ca viespi ai mari  
Pă cin' să ce-omoară  
Și să ce coboară  
Pă sară la țară,  
La nouă hotară,  
Da cela mai micu  
Strienel voinicu  
Din cearuri grăiare:  
– D'omoară, m-omoară,



Dubași din Birchiș, 1992

Lancea-o strălucire,  
Când vântul o bace  
Fluiera o zice  
Și-oile s-or strânge  
Pe mine m-or plânge  
Cu lacrimi gi sânge.  
Și te vesălește  
'Dalbu-i păcurari  
Că noi ț-o-nchinăm  
Dalba-i sănătate.

Și să mă coboară  
Pă sară la țară  
La nouă hotară.  
Ge-o fi să m-omoară  
Tu lor că le spune  
Pă min'să mă-ngroape  
În staulul oilor  
În zbierul mieilor  
Și mie să-mi pună  
Toporu' la capu,  
Fluiera la brâu,  
Lancea la picioare.  
Când soare-o lucire,  
Toporu-o sclipire,

În cartea sa *Colinde din Țara Zărandului* coregraful Viorel Nistor prezintă câteva partituri muzicale ale colindelor din localitățile Virișmort și Birchiș ,precum și partiturile muzicale ce însoțesc marșurile dubașilor din aceste localități. .Acele colinde au fost culese de la Ionel Șandru și Victor Ruja în anii 1976 și 1978.<sup>24</sup>



D-ALEI GAZDĂ IEST DOMN BUNU

♩ = 92

Dubașii din Virișmort  
8.02. 1976

The musical score is written on three staves. The first staff begins with a treble clef and a 3/8 time signature. The melody consists of quarter and eighth notes. The lyrics 'D-a lei gaz - dă iest Domn bu - nu' are written below the staff. The second staff continues the melody with the lyrics 'Flo - ri - le dal - be D-a lei gaz - dă'. The third staff concludes the phrase with the lyrics 'iest Domn bu - nu'. The time signature changes to 4/8 at the end of the second staff and remains 4/8 for the third staff.

D-a lei gaz - dă iest Domn bu - nu

Flo - ri - le dal - be D-a lei gaz - dă

iest Domn bu - nu

D-alei gazdă iest Domn bunu  
Florile Dalbe  
D-alei gazdă iest Domn bunu

Ș-o pus gându ș-o gânditu  
De el astăzi ș-o făcutu  
Masă dalbă de mătase

PLIMB-MI-SĂ-UN DOMN PE-AFARĂ

Ruja Victor  
Birchis 15.04 1976





## NOI A VESTE Ț-AM VINITU

 =168

Dubașii din Virișmort  
8.02.1978



Noi a ves - te Ț-am vi - ni - tu

Fa - ta lui fe - cio - ri - ță Doam - ne

Noi a ves - te Ț-am vi - - ni - tu

CEL CE ȘOIMU-I RĂTEZARE

♩=96

Dubașii din Birchiș  
26. 12. 1976



## EL S-O LĂUTATU

Dubașii din Birchș  
26. 12. 1976

♩ = 80

El s-o lă - u - da - tu El s-o lă - u - da - tu

Co - rin - ge, co - rin - ge

El s-o lăudatu(bis)  
Coringe, coringe

Mirea-i bun bărbatu  
Că-l va săgetare  
Cerbu-i sus la munte  
Dintre mii de ciute.  
Cerbu-m d'auzare  
Iarba nu-și păștiare  
Nici apă nu-și beare  
Maică-sa-l vedeare  
Și din cear grăiare:  
- D-ai cerbuțu meu,  
D-ai drăguțu meu  
Ce-i pă capul tău  
Gi iarbă nu-ți paști  
Nici apă nu-ți bei?  
Cerbu-nțalegeare  
Și din cear grăiare:  
- D'oi măicuța meare  
El s-o lăudatu  
Mirea-i bun bărbatu  
Că ș-o săgetare  
Cerbu-i sus gi munte  
Dintre mii de ciute.

Maică-sa-i grăiare:  
- D'oi cerbuțu meu,  
D'oi drăguțu meu  
D'oi paște-ț-ai paște  
Și d'apă ț-ai beare  
Maică-ta-ți păzire  
Și te-o străjuire.  
Cărbu-m d-auzare  
Și să slobozare  
La livezu-i verzu-i  
Cu ierburi întregiuri  
La izvoare reciuri  
Până mi-ș păștiare  
Mirea mi-l pândear  
Și mi-l săgetare  
Cărbu-n sus săreare  
Și din cear grăiare:  
- D'oi măicuța meare  
Cum gi mă păzâși  
Așa mă d'avuși  
Și te vesălește  
Mirea-i bun bărbatu  
Că noi ț-o-nchinăm  
Dalba-i sănătate.

EL S-O LĂUDATU

Dubașii din Birchiș  
9.03.1978

El s-o lă - u - da - tu El s-o lă - u - da - tu

Co - rin - ge, co - rin - ge

El s-o lăudatu(bis)	Nu mi frică nu
Coringe, coringe	Că io mi-s acu
Dalbu-i păcurariu	Berbecuți băluți
Că el că mi-ș da	Cu ginți gi argintu
Din dealu-i de munte	Coarne-s gi taoru
Atâtea mielușăle	Când tu mi-oi venire
Câte-s bălușăle	Mare șî turbure
Atâta mielușăi	Berbecii-or sâmțâre
Câți luceferei	Susu mi-or sărire
La stăiuțu loru	Ei s-or strânsără
Țărmuraș gi mare	Coarnele-or luciră
Marea-i grăiare:	Oile-or porniră
– Dalbu-i păcurariu	Pă picior gi munce
Mută-ți stăiuțu ,mută-ți	În vârfu' muncelui
Că io mi-oi venire	La stăuțu loru
Mare șî turbure	Și ce vesăleșce
Oi ț-oi înecare.	Dalbu-i păcurariu
Dalbu-i păcurariu	Că noi ț-o-ncinămu-i
Din cearuri grăiare:	Dalba-i sănătate.

D'ALEI GAZDĂ IEST DOMN BUNU

Dubașii din Virișmort  
8.02.1976

♩=96

The musical score is written on three staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a 3/8 time signature. The tempo is marked as ♩=96. The melody consists of quarter and eighth notes. The lyrics 'D'a - lei gaz - dă iest domn bu - nu' are written below the staff. The second staff continues the melody, with a 3/8 time signature and lyrics 'Flo - ri - le dal - be D'a - lei gaz - dă iest domn'. The third staff starts with a 4/8 time signature and lyrics 'bu - nu'. The music ends with a double bar line.

D-alei gazdă iest Domn bunu  
Florile Dalbe  
D-alei gazdă iest Domn bunu

Ș-o pus gându ș-o gânditu  
De el astăzi ș-o făcutu  
Masă dalbă de mătase



## A DUBII

Tarașă și Călușari din Ilcești  
6.03.1979

The musical score is presented in three systems. Each system consists of a melody line in the treble clef and an accompaniment line labeled 'Dube' in the bass clef. The time signature is 2/4. The melody begins with a tempo marking of quarter note = 132. The accompaniment uses a rhythmic pattern of eighth notes and rests, with 'x' marks indicating specific rhythmic accents. The score includes first and second endings for the melody and accompaniment, marked with '1' and '2' respectively. The piece concludes with a double bar line.

## A DUBII

Taraful și dubașii din Birchiș  
9.03. 1978

The musical score consists of two systems. The first system starts with a treble clef, a 2/4 time signature, and a tempo marking of ♩ = 132. The melody is written on a single staff, beginning with a first ending bracket labeled '1'. Below the melody is a 'Dube' accompaniment, represented by a series of rhythmic symbols (crosses and vertical lines) on a staff with a 2/4 time signature, also starting with a first ending bracket labeled '1'. The second system begins with a fifth measure, indicated by a '5' above the treble clef. The melody continues on the treble staff, and the 'Dube' accompaniment continues on the lower staff, also starting with a fifth measure. Both systems conclude with double bar lines and repeat signs.

# A DUBII

În casă

Taraful și Dubașii din Birchiș  
9 III 1978

The musical score is written in 2/4 time with a tempo marking of quarter note = 132. It consists of four systems, each with a melody line on a treble clef staff and a 'Dube' accompaniment line on a bass clef staff. The 'Dube' part is characterized by a rhythmic pattern of eighth notes and rests, often with 'x' marks above the notes. The melody is in a minor key and features various rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes. The score is numbered 1, 4, 7, and 9 at the beginning of each system.

# A DUBII

Pe uliță

Taraful și dubașii din Birchiș  
19 XII 1984

The musical score is presented in three systems. Each system consists of a vocal line in the treble clef and a guitar line in the bass clef. The key signature is one flat (B-flat) and the time signature is 2/4. The tempo is marked as quarter note = 132. The guitar line is labeled 'Dube' and uses a rhythmic notation of 'x' marks above the staff to indicate fretted notes. The first system starts with a measure number '1' and ends with a double bar line. The second system starts with a measure number '4' and ends with a double bar line. The third system starts with a measure number '7' and ends with a double bar line.

## A DUBELOR

Taraful și dubașii din Virișmort  
8.02.1978

The musical score is presented in two systems. The first system begins with a tempo marking of ♩ = 120. The melody is written on a treble clef staff in 2/4 time, starting with a first ending bracket. The 'Dube' accompaniment is on a bass clef staff, using a rhythmic notation of 'x' marks and stems. The second system continues the melody and accompaniment, with a fifth ending bracket at the end of the melody line. The word 'Dube' is written below the first staff of the second system.

Tot în categoria teatrului folcloric poate fi inclus și „Vertepul”, colind practicat și el cu prilejul sărbătorilor de iarnă (Ajunul Crăciunului). „Vertepul” este de fapt o simbioză între teatrul de păpuși și balada cântată. Grupul de colindători format, numai din băieți umblă din casă în casă, interpretând balade specifice, pe scena improvizată evoluând concomitent și personajele care ilustrează balada. „Vertepul” se mai joacă și în zilele noastre la Ostrov, precum și în alte localități de pe Valea Mureșului. La Birchiș acest obicei a dispărut cu mulți ani în urmă.



Vertep – Ostrov, 1992

Întotdeauna colindătorii primesc mai multe daruri:colac de grâu, cârnați, băutură și bani. Orațiile pentru daruri sunt nostime, glume făcându-se și pe seama celui ce poartă sacul de la o casă la alta și care poartă denumirea de „Iapă”.

## VOLTEZAR

– O,iubiți părinți  
Căutați de unde d-voastră colac,cârnați  
Și nouă ne dați

Că și noi suntem niște giacuți  
Umblăm la școală giscuți  
Ne-a mâncat rușața fața  
Ș-a rămas nasu roșu ca pipearca.  
Căci,de,gazdă mare  
N-am cămeașă în spinare  
Nici nădragi pă pulpe  
Ușor pot pringe o vulpe.

## GAȘPĂR

– Și eu sunt un giac  
Cât un gânsac.  
Cātu-s gi mare  
Nu poci mere pă cărare.  
Cu fundu nădragilor  
Fac pârcea vacilor  
Cu fundu izmenilor  
Fac pârcea vițărilor  
Pă inge nu-i pârce  
Nu poci mere înaince.  
Mă gângii,mă sococii  
Să mă duc la școală  
Să învăț puțână carce  
Doară popă m-oi face,  
Babe la groapă oi trage,  
Oi cununa,oi boceza  
Bună plată oi avea.  
Gi-o cununie-o pungă mie,  
Gi-un bocez-un săculeț,  
Gi-o-ngropare o pungă mare,  
Gi nașcerea lui Cristos  
Să ne fie gi folos.

MELHEOR

- Fugi tu gi- aici ca un mincinos1  
Să mă primească jupânul gazdă și pă mine  
Că eu sunt mai fălos ca cine.  
Pă mine capu mă doare,  
Nu am cizme în picioare  
Gi acasă până la școală s-or dubit  
Și pă tălpi s-or sfregelit.  
Mă gângii,mă sococii  
Să mă duc la porci  
Să mânc cardaboși.  
Porcii or crepat  
Cardaboșii s-or gătat.  
Nu-i gi treabă.  
Mă gângii,mă sococii  
Să mă duc la capre  
Să mânc puțân lapce.  
Caprile or murit  
Lapcile s-o sfârșât.  
Nu-i gi treabă,  
Nu trecură mulce zâle  
Până pusă dascălu mânile pă mine  
Și mă luă sub jordicele  
O, vai gi spacile mele!  
Care cum ajung  
Tăt gi cap mă smulg,  
Că la dascăl nu i milă gi mine  
Ca țăganului gi pilă.  
Mi-s mic gi statură  
Dar mi-s tare bun gi gură  
Șciu bine cânta



Dacă 100 gi lei mi-ți da  
Șciu bine bea  
Că nu-s gi viță rea  
Că-s gi viță bună  
Șciu bea și răchie gi prună.

## PĂTRU ÎMPĂRATU

- Io mi-s Pătru împăratu  
Care umblu ca vântu  
Păstă tăt pământu  
Cu cărțile  
Pă la tăice curțile  
Cu scrisorile  
Pă la tăice butorile.  
Dar gi la împărăție  
Sunt trimis cu bună simbrie.  
Dar în straiță n-am nimic  
Num-o ciutură cu vin  
Care și pă la d-voastră închin  
Când ciutura mi să goleşce,  
Măieșul mi se gătește  
Băui, mă-mbătai,  
Acasă mă dusăi,  
Cuptorul spărsăi,  
Cămeașa o rupsăi.  
Cine se va găsi  
Cuptorul va lipi,  
Cămașa va cârpi  
Bună găzdăriță va fi.  
Deci, mă rog de d-voastră  
Să aveți grijă și gi iapa noastră

Că-i după uşă  
Umpleți-i ș-a ei gușă  
C-on colac și c-on cârnaț  
Și c-o litră gi vinar  
Și nașterea lui Cristos  
Să ne fie de folos.

### IROD

– Să trăiți boieri cu bine  
Să mă ascultați și pă mine  
Că acesta știe mulce  
Dar a lui îs tăice șuce  
El ne mai spune și cu coarne  
Ca să ne treacă gi foame.  
Eu, mă cregeți, nu-s flămând  
Dar tăt pita mi-i în gând.  
Când mă gângesc șâ la cârnaț...  
– Cârnaț!Cârnaț!  
– Tăceți, că și voi căpătați!  
Ș-un dărăb gi clisă moale...  
Vai, cum ne unge la foale!  
Și gi-o litră gi răchie  
Să ne fie lăcomie  
Și gi nașterea lui Cristos  
Să ne fie gi folos.

(Colinde culese de la **Tamșa Aurel** și **Guțu Adi** din Ostrov)<sup>25</sup>

## 7. Ocupațiile locuitorilor comunei Birchiș

Între meșteșugurile practicate de milenii de poporul nostru, olăritul își are locul său bine definit.

Născut din necesități economico-sociale, olăritul s-a perpetuat neîntrerupt de la apariția sa și până în zilele noastre, prin păstrarea tradiției și transmiterea ei din generație în generație.

Existența centrului de olărit de la Birchiș se bazează pe informații culese de la câteva familii de olari, pe studierea vaselor achiziționate de la aceste familii, precum și pe bibliografia de specialitate referitoare la acest centru.

Apreciind gradul de angajare a colectivității în practicarea olăritului se poate observa că, olarii din Birchiș, deși numeroși, nu constituiau majoritatea covârșitoare a populației bărbătești. Cu toate acestea în Birchiș s-au modelat oale de când există așezarea pe vatra actuală (sfârșitul secolului al XVIII-lea) meșteșugul cunoscând o perioadă de înflorire în secolul următor, stagnându-se la mijlocul secolului al XX-lea.

Ultimul olar din Birchiș a murit în anul 1994, Dehelean Dumitru (Jicheran -70 ani), care a abandonat olăritul pentru a îmbrățișa o altă meserie, mai rentabilă, aceea de cojocar, meserie pe care a practicat-o până a murit. Alți olari care au practicat această meserie într-un trecut nu prea îndepărtat au fost: Manguța Victor (Bîrlan) 73 ani, Giura Dumitru (Șidăl) 67 ani, Păvică Alexandru (Cocan) și Cărăpangea Ion (Nesu), Giura Ionel (Crăciunel) și Manguța Traian (Bîrlan).<sup>26</sup>

Lista olarilor decedați, care au practicat toată viața acest meșteșug este mult mai bogată. De reținut sunt numele cele mai importante: Teodorescu Traian (Chentu) cel mai vestit, care executa comenzi pentru familia Mocsony și ale cărui vase circulau de la Budapesta la Viena, Madoș Dumitru, Giura Dumitru (Șidăl), Cocan Alexandru, Cărăpangea Alexandru și Traian (Nesu), Tămaș

Alexandru, Margheș Ion (Țompu), Jucu Ion (Mena), Jucu Dumitru, Ioțcu Dumitru (Hocea), Sîrbu George (Mitră Lenii), Sîrbu Gheorghe (Teuca), Pera Nicodim, Olariu Livius (al lui Ionuț), Olar Gheorghe, Jucu Leonte, Dobrei Alexandru (Pădureț).<sup>27</sup>

Studiind în planul satului amplasarea gospodăriilor olarilor în raport cu centrul civic și cu locul de extragere a pământului, apare evidentă concentrarea celor mai multe gospodării de olari pe o singură stradă: Ulița cu Șidăl. Aici locuiau: Cocan Alexandru, Cărăpangea, Margheș Ion, Traian Teodorescu, Giura Dumitru, Madoș Dumitru (Manguța), Dehelean Dumitru, Damșa Ion, Tămaș Alexandru, Jucu Ioan, Jucu Dumitru, Iova Ion. Doar câțiva dintre olari locuiau pe ulița cu păraul: Păvică Alexandru și Giura Ionel sau pe ulița cu consiliul: Olar Gheorghe, Jurchescu Dumitru.<sup>28</sup> Acești olari au învățat meșteșugul olăritului de la Moș Chentu care era cel mai vestit<sup>29</sup>. De aici reiese că nu practicarea aceluiași meșteșug i-a determinat să se așeze pe aceeași uliță, ci dimpotrivă, vecinătatea cu cel mai priceput olar – Traian Teodorescu – i-a determinat pe mulți să învețe olăritul. O altă cauză a practicării olăritului aproape în fiecare casă din Ulița cu Șidăl ar fi putut fi distanța mică față de locul de extragere a pământului.

Olarii din Birchiș își procurau materia primă pentru confecționarea vaselor din locuri diferite: pământul din care se produceau numai „oale roșii smălțuite” îl extrăgeau din pășunea satului (care începea din capătul uliței cu Șidăl) din galerii săpate la adâncime mică 30-40 cm, lutul din care modelau „oale albe nesmalțuite” îl aduceau de la Zolt, Jupânești, Curtea, Mîtnicul Mic extrăgându-l de la 1,5 – 3 m.<sup>30</sup>

Distincția pe care olarii o făceau între pământ și lut se baza pe culoarea, plasticitatea și rezistența la foc a celor două calități de materie primă (lutul era mai alb, mai ușor de modelat și mai rezistent la foc).

Conduși de o îndelungată experiență, olarii au deprins tehnica de a aduce materiei prime corecțiile necesare: astfel pământul

din dealul satului nu îl mai amestecau decât cu o cantitate minimă de nisip, absolut necesară frământării cu piciorul, iar pentru înobilarea lui se adăugau la 3 părți pământ, o parte lut. Acesta în schimb fiind mai gras se amesteca cu nisip „cât cuprinde” la frământat.<sup>31</sup>

Pentru ornamentare se folosea lutul alb sau piatra albă de Crivina, din care se obținea „albeala”, piatra neagră de la Pîrnești pentru vopseaua numită „broșcean” și pământ roșu cu aspect feruginos extras din deal sau de pe firul pârâului pentru „roșeală”.<sup>32</sup>

Din locurile de extracție, materia primă era transportată cu căruța, dar la nevoie, dată fiind distanța mică ce trebuia parcursă, pământul din dealul satului putea fi adus cu sacul. Cantitățile mari de pământ erau depozitate în curte, în locuri special amenajate. Cantitatea ce urma a fi prelucrată era adusă în atelier înmuiață timp de o noapte după care era bătută cu sapa vreme îndelungată pentru uniformizare. Urma tăiatul în felii cu un fragment de coasă, pentru scoaterea impurităților. După operația de purificare se făceau „brușuri” mari care se cufundau în apă „să primească apă” și se lăsau în troacă câteva ore sau o noapte, după necesitate apoi urma călcatul cu picioarele pe vatra presărată cu nisip cernut. Odată frământat asemenea unui aluat pământul sau lutul, făcut suluri se așeza pe un scăunel folosit numai în acest scop și se tăia cu o coardă de „lăută” în fragmente mai mici, care, puse pe masă se frământau cu mâna. Ultima operație era aceea de a forma atâtea brușuri, câte forme voia olarul să execute într-o zi. Aceste cocoloașe, așezate pe lavița roții, înainte de a fi supuse modelării erau, pentru ultima oară, frământate în mâini.<sup>33</sup>

Dacă unele operații de preparare a materiei prime se puteau desfășura în curte sau în „târnaț”, modelarea vaselor după tehnica tradițională, se executa numai în atelierul amenajat de regulă în tinda casei, spațiu în care olarul își avea depuse toate uneltele necesare precum și polițele suspendate de tavan pentru uscarea vaselor. Uscarea vaselor care se făcea iarna în atelier pe polițe,



gurii de 1,20 cm și capacitatea aproximativ de 300 vase clădite după reguli învățate de olari din tată-n fiu.<sup>35</sup>

Arderea dura mai multe ore și începea în exterior la gurile de alimentare, cu foc moale la început, întezit pe măsură ce ciauurile care acopereau cuptorul se încingeau; focul se introducea apoi în cuptor pe canalul vetrei și se întreținea până când oalele la început negre, „se spălau de fum” și deveneau roșii. Vasele smălțuite erau ținute în foc până ieșea pe cioburi „o brumă galbenă”.<sup>36</sup>

Lemnele folosite la ardere trebuiau să fie uscate, de esență moale – plop, carpen, tăiate în „țâpligi” subțiri și lungi de 70-80 cm pentru a da „boare tare”.

La Birchiș s-a produs ceramică uzuală în primul rând, însă unele forme îndeosebi „blidele” și „tănierele” erau atât de frumos executate și decorate, încât dobândeau și o funcție estetică.

Din informațiile pe care le deținem, rezultă că în centrul de la Birchiș s-au lucrat constant formele tradiționale, cu excepția unui singur olar – „maistor Traian Todorescu”, cum singur se numește printr-un decor de brâne aplicat pe un vas (oală de fiert la vatră), aflat în colecția Muzeului Banatului, paralel cu stilul tradițional, se profilase în ultima parte a activității sale și pe vase decorative și obiecte de cult. Acest meșter ajunsese la o asemenea perfecțiune a formei, la un asemenea simț al proporțiilor și al culorii, încât se detașa evident de confracții săi lucrând în ultimii ani numai pentru comenzi. Multe din piesele sale se află în colecții particulare, la muzeele din București, Arad, Timișoara și Budapesta.<sup>37</sup>

Revenind la formele tradiționale, trebuie amintite vasele de mare capacitate, care păstrează cel mai bine caracteristicile centrului unde au fost produse. Oalele de fiert la vatră, foarte mari („burfănoase”), cu o capacitate până la 50 l, au o formă aproape sferică, puțin alungite la bază, cu gura largă, buza răsfrântă și toartele pline aplicate în continuarea buzei sau în unghi.



Oală pentru sarmale

Smălțuite la gură și în interior, cu brun sau verde, sunt ornamentate cu motive în relief – brâne alveolare cu degetul sau crestate cu fusul, continuu sau alternativ, în doi, trei sau patru șiruri paralele sau asociate cu diferite combinații; în meandru sau zig-zag. Asemenea oale se executau mai mult pe comandă, deoarece era dificilă atât modelarea lor (din mai multe bucăți) cât și transportarea pentru vânzare. Specializați în acest tip de vase erau olarii Traian Todorescu și Madoș Dumitru. Oalele de fiert de capacitate mai mică nu sunt ornamentate cu brâne, ci cu dungi („vrâste”) și linii frânte („colți”) trasate cu roșu, dispuse pe umerii vasului.<sup>38</sup>

La „blidele” și „tânierele” birchișene (care au adus faima centrului), deși registrele decorative sunt reduse, individualitatea și valoarea estetică a fiecărui obiect în parte sunt date de marea varietate cromatică, variantele dispunerii ornamentului nesupus unor rigori evident geometrizzate (cu toate că dincolo de neorânduiala decorului se simte o geometrie ascunsă). După formă acest tip de vase poate fi împărțit în trei categorii:

- 1) de forma unor jumătăți de sferă, cu buza cu colți;



2) de formă tronconică cu buza înaltă și dreaptă;

3) imitând forma farfuriilor de faianță.

După dispunerea ornamentului, blidele și tănierile pot fi încadrate în două mari categorii:

a) blide în care decorul este dispus pe tot câmpul;

b) cele pe care decorul este dispus central și pe bordură.

În cadrul acestor două categorii există multiple variante de combinații. Decorul dispus liber este realizat numai din pete de culoare (monocrom sau policrom), pe când ornamentele de centru și de bordură pot fi realizate, fie numai din pete dispuse în ghirlandă pe bordură și concentrate în interior, fie dintr-o combinație de linii geometrice neîntrerupte și frânte pe bordură și pete pe centru, fie din același tip de linii frânte și circulare aplicate în registre alternative atât pe bordură cât și pe centru.<sup>39</sup>



Oală pentru lapte

Aceste asociații de ornamente sunt susținute de o cromatică vie mergând pe nuanțe de verde, brun, roșu, negru etc. La Birchiș nu s-a folosit albastrul, iar în ornamentică nu au apărut motive florale reprezentate naturalist de către nici un alt olar, cu excepția lui Traian Todorescu.

Cârcegele de Birchiș păstrează și ele profilul aproape sferic, caracteristic centrului. Pornind de la o bază lată, se dezvoltă corpul ulciorului, care se strânge mult la gât, terminându-se cu o gură bilobată sau rotundă prevăzută cu ciur. Pe toarta semicirculară cârceagul poartă o „țâță”, prin care se bea apa. O variantă a cârceagului este „bârdacul” de formă asemănătoare, dar cu gâtul drept, circular și cu toarte, fără „țâță”. Smălțuite în întregime sau parțial, în verde sau brun, sunt decorate prin stropire cu pete divers colorate, cu linii paralele sau linia în spirală (uneori linii punctate).<sup>40</sup>

În afară de categoriile menționate, tipice Birchișului, amintesc și alte tipuri produse aici: oale de lapte de „1 iță” sau „2 ițe”, căni cu o toartă pentru băut apă („soluri”), căni (de dus la țarină și pentru pomeni), capace tronconice cu buton („fegee”), olcuțe de diferite dimensiuni, vase de flori cu suporturi („soluri” de flori), castroane fără toartă („zupare” și „zupărele”)

De factură mai nouă sunt: oale de „șpoiort” (cu pereții dreți, ca și cele metalice), cratițele („hârbeicile”) vasele pentru friptură („picătoarele”), pușculițele („pexe”), strecurătoarele („ciurare”), formele de cozonac.<sup>41</sup>

Olarii din Birchiș își vindeau produsele în satul lor, la târguri și piețe săptămânale și când aveau nevoie de produse (grâu, porumb, fructe, țuică), vindeau și „pe sate”, însă mai rar.<sup>42</sup>

Deoarece Birchișul era un centru cunoscut, aici nu prea veneau olari din alte părți să-și desfacă produsele și nici birchișenii nu mergeau în alte centre de olari, ceea ce înseamnă că ariile de desfăcere a mărfurilor erau delimitate de niște legi nescrise.

Transportul oalelor se făcea cu căruța cu cai (altădată cu boi). Oalele așezate în paie erau acoperite cu „lepegee” anume făcute din cânepă, legate cu „pălămari”.

Birchișenii asigurau necesarul de produse pe o arie destul de largă pe toată valea Mureșului între Lipova și Deva. Iată cele trei trasee ale olarilor birchișeni, refăcute cu ajutorul unor interlocutori:

- 1) Bârzava – Săvârșin – Petriș – Zam – Dobra – Ilia;
- 2) Bata – Țela – Dubești – Ohaba – Bethausen – Balinț;
- 3) Făget – Lugoj – Timișoara.<sup>43</sup>

La Ostrov, localitate situată nu departe de Birchiș, s-a practicat olăritul doar de o singură persoană. Este vorba de Mage Ioan, olar din Birchiș care, căsătorindu-se la Ostrov, și-a continuat meseria și aici.

Cauze obiective ale dezvoltării societății, ale prefacerilor din lumea satului românesc au determinat dispariția multor meșteșuguri populare tradiționale, printre care și cel al olăritului. Bătrânii satelor, păstrătorii multor datini și informații prețioase, mai au și azi în suflet nostalgia vaselor de lut. Și pe bună dreptate. Căci cine n-a băut apă rece din ulcior la câmp sub arșița dogoritoare a verii n-a simțit adevăratul gust al apei.

Încă din cele mai vechi timpuri locuitorii comunei Birchiș au fost și sunt desăvârșiți crescători de vite și porcine, iar în ultimii 20 de ani au început să crească și oi. Practicarea păstoritului a avut ca urmare dezvoltarea cojocăritului în comună. Unul dintre cei mai renumiți cojocari a fost Dehelean Dumitru, care înainte a practicat și olăritul. Acest meșteșug a dispărut odată cu moartea lui.

În trecut fiecare familie de țărani creștea șase – zece capete cornute, în special vaci pentru lapte. Chiar și țăranii săraci care lucrau pământul în dijmă, creșteau două – patru vite. Se poate afirma că ocupația de bază a locuitorilor din comuna Birchiș a fost creșterea vitelor și numai pe planul al doilea era agricultura. Din cauza inundațiilor și a altor calamități recoltarea se compromitea foarte des.

Majoritatea țăranilor de aici aveau ca teren agricol între 3-6 ha de familie, din care însămânțau cu plante furajere circa o treime.

Principalele venituri ale locuitorilor comunei Birchiș, precum și a satelor din jur erau realizate din vânzarea vitelor, porcinelor și din vânzarea laptelui. Gospodăria țărănească, care avea 3-4 vaci cu lapte realiza un venit mai bun ca salariul unui funcționar.<sup>44</sup>

Bogăția fondului forestier a favorizat dezvoltarea unor meșteșuguri legate de prelucrarea lemnului ca: rotăritul, confecționarea carelor și căruțelor, confecționarea împletiturilor din nuiiele.

### III. Glosar

#### A

Arămiz = mătase folosită pentru realizarea cusăturilor ornamentale

#### B

Balț = basma din mătase sau cașmir care era purtată de tinerele neveste

Bârdac = o variantă a cârceagului

Blid = castron

Boare = flacăra

Brăciri = cingătoare îngustă specifică costumului femeiesc care înfășoară de mai multe ori mijlocul

Bruș = bulgăre

Bumbi = nasturi

Burca(căbănița) = o combinație de șubă cu piesa arhaică „gluga”

Burfănos = mare

#### C

Cantă = cană

Cașmir = stofă fină de lână de proveniență industrială

Cătrânță = piesă de port dreptunghilară, care îmbracă trupul femeii de la talie în jos

Cârceag = vas de pământ care păstrează apa rece în timpul verii

Ceaptă = acoperitoare de cap cu formă de bonetă, având rolul de susținere a coafurii

Cheie = cusătură mărunță cu rol ornamental dispusă la îmbinarea foilor de material

Cică (chică) = coadă împletită din trei sau mai multe șuvițe

Cioareci = pantaloni din dimie

Cipcă = dantelă croșetată

Ciur = strecurătoare

Clini = bucată de pânză sau de stofă folosită ca parte componentă sau ca adaos la un obiect de îmbrăcăminte

Colți = linii frânte

Conci = cerc din diferite materiale, pe care se cos cozile femeilor căsătorite

Coțobaică = haină din lână mai scurtă, care acoperă bustul.

## **F**

Fegeu = capac

## **G**

Glugă = piesă de port din dimie

## **H**

Habă = aba

Hârbeică = cratiță

## **I**

Iță(ițe) = fire de ață de la războiul de țesut

Izmene = pantaloni din cânepă, bumbac

## **L**

Laibăr = vestă fără mâneci

Lați = două piese specifice costumului femeiesc, confecționate dintr-o fâșie de țesătură

Laută = vioară

Lepegeu = cuvertură pentru pat

## **M**

Maistor = meșter

Mătă = o încrețitură de lână neagră în jurul gulerului

## **O**

Opreg = piesă specifică costumului femeiesc din Banat, confecționată dintr-o fâșie de țesătură cu ciucuri

## **P**

Pălămari = sfoară împletită

Pănură = stofă de lână țesută în patru ițe;dimie

Pături = pliseuri

## **R**

Rugă = nedeie;petrecere populară câmpenească,organizată de obicei cu prilejul unei sărbători sau hram

## **S**

Somot = catifea neagră

Spăcel = cămașă care îmbracă bustul femeii;ie.

## **Ș**

Șânior = găitan,folosit ca decor la laibere și șube

Șol = cană cu toartă pentru băut apă

Șpoiert = cuptor

Șubă = piesă de îmbrăcăminte pentru vreme friguroasă, confecționată din dimie

## **T**

Tăniere = farfurii

Târnaț = coridor

**V**

Vrâste = dungi

**Z**

Zbici = bici

Zulufi(cocori) = pieptănătură formată din buclarea părului pe frunte;ornament geometric format din combinații de cârlige;

Zupare = castroane din pământ din care se servește supa.

## Note

1. Gheorghe Toduța, Vasile Grec, Nicolae Lujanski – **„Localitățile județului Arad”**, Comitetul Județean Arad, 1972, pag.49.
2. Nini Ștefan – **„Monografia localității Birchiș”** (manuscris), pag. 17.
3. Simion Palcu – **„Meleaguri arădene – ghid turistic”**, Comitetul Județean Arad, 1972, pag.157.
4. Ștefan Ferenczi, Mircea Barbu – **„Cercetările arheologice de la Bulci și împrejurimi” în „Ziridava X”**, Muzeul Județean Arad, 1978, pag.72.
5. Nicolae Kiss – **„Tezaur și obiecte de podoabă traco – dacice descoperite în județul Arad”, în „Ziridava XII”**, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.96.
6. E. Glück – **„Situația politică și lupta de eliberare națională până în 1867” în „Aradul – permanentă în istoria patriei”**, Comitetul Județean Arad, 1978, pag.296.
7. Alexandru Roz – **„Aradul în timpul primului război mondial” în „Ziridava X”**, Muzeul Județean Arad, pag.385.
8. Liviu Botezan, Constantin Enea – **„Acțiuni revoluționare ale țărănimii din județul Arad în preajma Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia” în „Ziridava VII”**, Muzeul Județean Arad, pag.233 – 234.
9. Alexandru Roz – **„Aradul în timpul primului război mondial”**, în **„Ziridava X”**, Muzeul Județean Arad, pag.388.
10. A. Caciora, E. Glück, Al. Roz – **„Mișcarea muncitorească” în „Aradul – permanentă în istoria patriei”**, Comitetul Județean Arad, 1978, pag.553 – 554.
11. Alexandru Roz – **„Contribuția maselor populare din județul Arad la războiul antihitlerist” în „Aradul permanentă în istoria patriei”**, Comitetul Județean Arad, 1978, pag.618.
12. Vasile Popeangă – **„Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea 1821-1867”**, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Arad, 1979, pag.38, 80, 109.
13. Pavel Vesa – **„Biserici de lemn de odinioară”**, Editura Gutenberg, Arad, 1997, pag.26, 56, 76.
14. Nini Ștefan – **„Operă citată”** pag. 14.
15. Nini Ștefan – **„Operă citată”** pag. 17.



16 Viorel Nistor – „**Folclor coregrafic**” vol. II, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, București, 1991, pag.297-325.

17. Interlocutoare Scaloți Eleonora, nr.35, Birchiș, județul Arad.

18 Interlocutoare Ruja Ana, nr. 78, Birchiș, județul Arad.

19 Interlocutoare Tamșa Domnica, nr.182, Ostrov, județul Arad.

20. Vasile Alecsandri

21. Interlocutoare Preda Aurelia, nr.35, Birchiș.

22. Interlocutoare Tamșa Domnica, nr.182, Ostrov, județul Arad.

23. Interlocutor Ignuța Dumitru, nr. 167, Birchiș, județul Arad.

24. Viorel Nistor – „**Colinde din Țara Zărandului**”, Editura Mirador, Arad, 1997, pag. 127, 226, 231, 259, 299.

25. Interlocutori Tamșa Aurel (Ostrov-128) și Guțu Adi (Ostrov, 170).

26. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.666.

27. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.667

28. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.667.

29. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.667.

30. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.667.

31. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.668.

32. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.668.

33. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.668.

34. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.669.

35. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.669.

36. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.669.

37. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.670.

38. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.671.

39. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.671.

Domnica Florescu

40. Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.672.

41 Violeta Blaj – „**Ceramica populară de ia Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.675.

42 Horia Medeleanu, George Manea – „**Meșteșuguri artistice țărănești din Valea Mureșului de Jos**” în „**Ziridava VIII**”, Muzeul Județean Arad, 1977.

43 Violeta Blaj – „**Ceramica populară de la Birchiș**” în „**Ziridava XII**”, Muzeul Județean Arad, 1980, pag.675.

44.Interlocutor Tamșa Domnica, Ostrov, nr.182.

## Postfață

Abia în momentul în care cineva a îndrăznit să prezinte contribuția Birchișului la civilizația și cultura noastră s-a observat că acest ținut, situat la marginea județului Arad, a fost, pe toate planurile, cu mult mai fertil decât se crede îndeobște.

Talentele oamenilor acestor locuri s-au valorificat în special în cadrul creației de tip tradițional. Dansurile, cântecele, obiceiurile din Birchiș scot în relief rafinamentul și calitatea bănățenilor trăitori pe aceste meleaguri. Deși timpul, sabie a lui Damocles, amenință cu stricarea rostului, cu dispariția acestor pitorești „îndeletniciri”, esențiale în devenirea noastră și în păstrarea identității naționale, dată fiind situarea la răscruce... de doruri a Birchișului, îmi permit să adăst măcar o clipă în preajma unei sărbători preapline de vrajă: Crăciunul. În acest sens voi aminti de „Umblatul cu dubele”, datină străveche care se păstrează încă. Dubașii cântă, bat dubele (superb împodobite), îi colindă pe oameni. „Colindele sunt pe texte de baladă păstorească, vânătoarească, de muncă, de dragoste...” – ne spune autoarea și continuă cu mândrie: „Baladele cântate sau recitate, melodiile ce le însoțesc au un rafinament artistic unic, iar costumația, recuzita și șubele sunt elemente de decor ce dau spectacolului o notă de originalitate de necontestat”. Nu exagerează deloc.

Întâlnim (încă) în viața satelor de pe Valea Mureșului, și cu precădere în Birchiș, numeroase elemente de cultură arhaică. E suficient să amintim de strigături ori de obiceiurile de la botez și de la nuntă, care mai păstrează ceva din puritatea rituală a începuturilor. Desigur, procesul de evoluție este foarte viu și din acest motiv multe datini au fost definitiv pierdute.

Așadar, nu pot decât să mă bucur că, în sfârșit, cineva a încercat să păstreze în căușul palmelor picături din Trecut, bune de băut în Viitor, pentru a ne aduce aminte cine suntem. Gestul e curajos și tocmai de aceea va fi posibilă (îm)plinirea lui...

**Prof. Carina A. Ienășel**

## Bibliografie

1. Violeta Blaj – **„Ceramica populară de la Birchiș” în „Ziridava XII”**, Muzeul Județean Arad, 1980;
2. Liviu Botezan, Constantin Enea – **„Acțiuni revoluționare ale țărănimii din județul Arad în preajma Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia” în „Ziridava VII”**, Muzeul Județean Arad;
3. A. Caciora, E. Gluck, Al. Roz – **„Mișcarea muncitorească” în „Aradul –permanență în istoria patriei”**, Comitetul Județean Arad, 1978;
4. Ștefan Ferenczi, Mircea Barbu – **„Cercetările arheologice de la Bulci și împrejurimi” în „Ziridava X”**, Muzeul Județean Arad, 1978;
5. E. Glück – **„Situația politică și lupta de eliberare națională până în 1867” în „Aradul – pemanență în istoria patriei”**, Comitetul Județean Arad, 1978;
6. Nicolae Kiss – **„Tezaur și obiecte de podoabă traco – dacice descoperite în județul Arad”**, în **„Ziridava XII”**, Muzeul Județean Arad, 1980;

7. Horia Medeleanu, George Manea – **„Meșteșuguri artistice țărănești din Valea Mureșului de Jos”** în **„Ziridava VIII”**, Muzeul Județean Arad, 1977;
8. Viorel Nistor-„Colinde din Țara Zărandului”, Editura Mirador, Arad, 1997;
9. Viorel Nistor – **„Folclor coregrafic”** vol. II, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, București, 1991;
10. Simion Palcu – **„Meleaguri arădene – ghid turistic”**, Comitetul Județean Arad, 1972;
11. Vasile Popeangă-„Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea 1821-1867”, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Arad, 1979;
12. Alexandru Roz – **„Aradul în timpul primului război mondial”** în **„Ziridava X”**, Muzeul Județean Arad;
13. Nini Ștefan – **„Monografia localității Birchiș”** (manuscris);
14. Gheorghe Toduța, Vasile Grec, Nicolae Lujanski – **„Localitățile județului Arad”**, Comitetul Județean Arad, 1972;
15. Pavel Vesa – **„Biserici de lemn de odinioară”**, Editura Gutenberg, Arad, 1997.





Casa olarului Dehelean Dumitru – Birchiș



Ulița mare – Birchiș



Cimitirul din Virișmort



Dubași din Ostrov





Troia, Birchiș



Domnica Florescu



Școala Generală Birchiș

## Cuprins

Cuvântul autoarei .....	5
Cuvânt înainte .....	6
Preface .....	8
Foreword .....	10
Cuvânt înainte .....	12
Preface .....	14
I. Schița istorico-geografică a comunei Birchiș .....	16
1. Așezarea geografică a comunei Birchiș .....	16
2. Istoricul localității .....	16
3. Urme daco-romane în comuna Birchiș .....	18
4. Mișcări locale .....	19
II. Viața social-culturală a comunei .....	22
1. Scurt istoric al școlii .....	22
2. Biserica .....	23
3. Corul din Birchiș .....	24
4. Dansurile populare din Birchiș .....	27
5. Portul popular din localitate .....	58
6. Obiceiurile și tradițiile comunei Birchiș .....	60
7. Ocupațiile locuitorilor comunei Birchiș .....	91
III. Glosar .....	100
Note .....	104
Postfață .....	107
Bibliografie .....	108

Domnica Florescu